

ЗВІТ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПОДРУЖНІХ ПАРАХ

ЗВІТ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПОДРУЖНІХ ПАРАХ

Дослідницька робота та публікація цього звіту здійснені UNFPA, Фондом ООН у галузі народонаселення в Україні за підтримки уряду Великої Британії. Матеріали, висновки та рекомендації звіту не є відображенням офіційної позиції UNFPA та уряду Великої Британії в Україні

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ	2
Мета дослідження	2
Складові дослідження	2
Основні дослідницькі питання	3
Цільові групи дослідження	3
Реалізація якісного компоненту	3
Реалізація кількісного компоненту	4
Дизайн вибіркової сукупності кількісного компоненту	6
Зважування	7
Обмеження дослідження	9
Матеріали та документи, що додаються до звіту	10
РЕЗЮМЕ ЯКІСНОГО КОМПОНЕНТУ	11
Здорові подружні стосунки	11
Токсичні стосунки	11
Домашнє насильство	12
Гендерна нерівність	13
Вплив старших поколінь	14
Потреби в інформації та допомозі	14
1. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСПОНДЕНТІВ КІЛЬКІСНОГО КОМПОНЕНТУ	15
Основні соціально-демографічні характеристики	15
Стадія шлюбу	18
Незалежні змінні	21
2. ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ	23
Задоволеність життям, шлюбом, подружніми стосунками	23
Динаміка змін у подружніх стосунках	25
Проблеми у подружніх стосунках	28
Висновки до розділу 2	31
3. ЗДОРОВІ СТОСУНКИ	32
Уявлення про здорові стосунки	32

Поширеність здорових стосунків	38
Здорові стосунки в контексті старших поколінь	42
Висновки до розділу 3	47
4. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	49
Уявлення про домашнє насильство	49
Поширеність домашнього насильства	51
Домашнє насильство у близькому колі спілкування	52
Тема домашнього насильства в глибинних інтерв'ю	54
Висновки до розділу 4	58
5. ТОКСИЧНІ СТОСУНКИ	60
Уявлення про токсичні стосунки	60
Прийнятність та розпізнавання токсичних стосунків	62
Поширеність токсичних стосунків	67
Гендерна нерівність	76
Висновки до розділу 5	82
6. КРИВДНИКИ ТА ПОСТРАЖДАЛІ ПАТЕРНИ ПОВЕДІНКИ	84
Кривдники	84
Дії постраждалих	87
Моделі поведінки під час конфліктів	95
Висновки до розділу 6	97
7. ПОТРЕБИ В ОТРИМАННІ ІНФОРМАЦІЇ	98
Бажання дізнатися про здорові стосунки	98
Ставлення до онлайн-курсу	101
Висновки до розділу 7	104
КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ	105
Задоволеність шлюбом та стосунками	105
Здорові стосунки	105
Домашнє насильство	106
Токсичні стосунки	107
Кривдники та постраждалі. Моделі поведінки	108
Потреби в отриманні інформації	109

МЕТОДОЛОГІЯ

Мета дослідження

Український офіс компанії «Іпсос» провів комплексне дослідження українських пар щодо підтримки здорових стосунків, що є потужним інструментом запобігання домашнього і гендерно зумовленого насильства. Результати дослідження будуть використані для створення інструментів із підвищення обізнаності та зміни поведінки індивідів у стосунках.

Складові дослідження

Якісний компонент – глибинні інтерв'ю з парами (обома партнерами з пари, але окремо з кожним), що перебувають у зареєстрованому шлюбі на різних етапах шлюбного життя. **N=24** (представники **12 подружніх пар**, по 3 пари на кожному з 4-х етапів шлюбу).

Кількісний компонент – загальнонаціональне онлайн-опитування осіб віком від 18 до 59 років, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. **N=1000**.

Основні дослідницькі питання

- Наскільки люди в подружніх стосунках здатні розпізнавати види насильства, ідентифікувати насильство як насильство, наскільки вкоріненним є насильство, які є режими виправдання насильства?

- Наскільки поширеними є прояви насильства в подружніх стосунках? Як можна схарактеризувати подружні стосунки за шкалою здорові – токсичні – насильницькі? Чи є якісь соціально-демографічні фактори, пов'язані зі ступенем здоров'я стосунків?
- Якими є патерни поведінки у ситуаціях насильства? Що людина робить в ситуації насильства (якщо вона жертва), чи намагалася звертатися за допомогою?
- Якою є зацікавленість щодо покращення стосунків?

Цільові групи дослідження

Чоловіки та жінки віком 18–59 років, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (на різних етапах подружнього життя).

Реалізація якісного компоненту

Загалом якісний етап було реалізовано протягом жовтня 2021 – лютого 2022 р., самі глибинні інтерв'ю проводились 18–24 грудня 2021 р.

24 глибинних інтерв'ю з чоловіками та жінками (12 подружніх пар: по три пари на кожному з чотирьох етапів подружнього життя) проведені в населених пунктах:

- м. Київ
- м. Вінниця; Вінницька обл., с. Лука-Мелешківська
- м. Львів; Львівська обл., с. Старий Яричів
- м. Одеса; Одеська обл., с. Мала Долина
- м. Полтава
- Харківська область: с. Нестеренки, м. Люботин, смт Пісочин

Умови участі в глибинному інтерв'ю:

- Пари перебувають у зареєстрованому шлюбі;
- Вік учасників 18-59 років;
- Етап шлюбу відповідає наведеному переліку (по 3 інтерв'ю з жінками та по 3 з чоловіками, які перебувають на кожному з 4 етапів подружнього життя):
 1. Етап новоствореного подружжя без дітей
 2. Етап народження першої дитини
 3. Етап стабілізації або зрілого шлюбу
 4. Етап «порожнього гнізда».
- Обидва члени подружжя погодились взяти участь у глибинному інтерв'ю (отримана усна інформована згода).

Польовий етап кількісного компоненту проходив в умовах дії адаптивного карантину на території України у зв'язку з пандемією COVID-19, тому глибинні інтерв'ю з чоловіками та жінками проводились онлайн, із застосуванням ПЗ Microsoft Teams. Інтерв'ю проводились з кожним із партнерів одного подружжя окремо для того, щоб респонденти не відчували впливу іншого партнера на відповіді.

Для інтерв'ю з чоловіками було залучено інтерв'юерів-чоловіків, з жінками – інтерв'юерок-жінок. Середня тривалість одного інтерв'ю – 90 хвилин.

Реалізація кількісного компоненту

Загалом кількісний етап було реалізовано протягом жовтня 2021 – березня 2022 р.

1000 структурованих онлайн-інтерв'ю з чоловіками та жінками віком від 18

до 59 років, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, проведені з 9 по 24 лютого 2022 р. в усіх регіонах України (за винятком територій, що не контролюються Урядом).

Під час розробки методології дослідження передбачалося проведення інтерв'ю методом face-to-face, але несприятлива епідеміологічна ситуація (поширення COVID-19), а також інформація щодо можливих воєнних дій зумовили зміну методики опитування та проведення онлайн-інтерв'ю з використанням інтернет-панелі.

Інтерв'ю проводились онлайн із використанням програмного забезпечення Sawtooth для збору даних. Перед початком інтерв'ю респонденту(-ці) надавалася загальна інформація про дослідження. Респондент(-ка) переходив(-ла) до відповіді на запитання після надання інформованої згоди на участь у дослідженні.

Умови участі в онлайн-інтерв'ю:

- Респондент(-ка) перебуває у зареєстрованому шлюбі;
- Вік 18-59 років;
- Розподіл за статтю, регіоном та типом населеного пункту відповідає квотному завданню;
- Отримана інформована згода на участь.

В результаті онлайн-опитування було отримано 1000 валідних анкет. Не повністю заповнені анкети, або анкети, час заповнення яких був замалим для уважного прочитання всіх запитань та надання відповідей, були вилучені із масиву. Після отримання первинних даних було зроблено таке:

- Отримані дані (валідні анкети) було оброблено, а дані зважені відповідно до квотного завдання для виправлення незначних зміщень у вибірці дослідження порівняно із генеральною сукупністю.

- Сформовано масив даних (таблиця з відповідями на всі запитання, дезагреговані за статтю, віком, типом населеного пункту, а також додатковими незалежними змінними, описаними в Розділі 1).
- Підготовлено технічний звіт кількісного компоненту.
- Підготовлено аналітичний звіт дослідження на основі якісного та кількісного компоненту.

Дизайн вибіркової сукупності кількісного компоненту

Для досягнення репрезентативності дослідження за віком та регіоном з урахуванням методу опитування (онлайн-інтерв'ю з використанням панелі) вибірка будувалася за таким алгоритмом:

1. Дані про структуру українського населення віком від 18 до 59 років, що перебуває у шлюбі, відсутні в агрегованому вигляді. Тобто Державна служба статистики України не надає їх у вигляді, в якому є дані для загального населення (з розподілом по статі та віку для кожної з областей). З огляду на це структура генеральної сукупності була підрахована на основі даних про укладання шлюбів та розлучення по кожній з областей починаючи з 1989 року:

- Від загальної кількості укладених шлюбів людьми певного віку в певному регіоні (наприклад, жінки віком 18 років у Вінницькій області в 1989 році) віднімалася кількість розлучень для цієї ж групи в цей же рік.
- Отримана у такий спосіб «чиста» кількість одружених кумулятивно накопичувалася для кожного року починаючи з 1989 по 2020 рік з додаванням до кожної групи «вік-рік одруження» різниці між 2021 роком і роком укладання шлюбу (тобто для тих, хто одружився в 1989 році додавалося 32 роки; відповідно, 18-річних одружених людей в 1989 році ми вважали 50-річними на момент проведення дослідження).

- Завдяки цьому отримано максимально реалістичні розподіли цільової аудиторії дослідження за статтю, віковими групами та областями на основі доступних даних державної статистики.

2. На другому етапі проведено стратифікацію на основі адміністративно-територіального ділення – всі області та м. Київ¹ були згруповані в 5 регіонів:

- Центр: Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська та Полтавська області.
- Захід: Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Волинська та Рівненська області.
- Схід: Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька та Луганська області.
- Південь: Одеська, Миколаївська та Херсонська області.
- Північ: Житомирська, Чернігівська, Київська, Сумська області та м.Київ.

3. Після цього для кожного регіону була проведена стратифікація за віковою групою (18–30, 31–44, 45–59), статтю та типом населеного пункту (міста 500+ тис., міста 50–500 тис., міста та смт до 50 тис., села). Загальна кількість в 1000 інтерв'ю була розподілена залежно від ваги кожної утвореної страти – це і були квоти у вибірці дослідження.

Зважування

Отримані під час онлайн-опитування дані зважені відповідно до квотного завдання для виправлення незначних зміщень в вибірці дослідження. Результати зважування представлені в Таблицях А1–А4.

Таблиця А1. Розподіл респондентів за статтю

Стать	N інтерв'ю (не-зважені)	% інтерв'ю (не-зважені)	N інтерв'ю (зважені)	% інтерв'ю (зважені)
Чоловіки	449	44.9	445	44.5
Жінки	551	55.1	555	55.5
Всього	380	100	380	100

Таблиця А2. Розподіл респондентів за віком

Вік, років	N інтерв'ю (незважені)	% інтерв'ю (незважені)	N інтерв'ю (зважені)	% інтерв'ю (зважені)
18 – 30	94	9.4	98	9.8
31 – 44	466	46.6	466	46.6
45 – 59	440	44.0	436	43.6
Всього	1000	100	1000	100

Таблиця А3. Розподіл респондентів за регіоном

Регіон	N інтерв'ю (незважені)	% інтерв'ю (незважені)	N інтерв'ю (зважені)	% інтерв'ю (зважені)
Захід	221	22.1	227	22.7
Південь	102	10.2	102	10.2
Північ / Київ	272	27.2	272	27.2
Схід	209	20.9	201	20.1
Центр	196	19.6	198	19.8
Всього	1000	100	1000	100

Таблиця А4. Розподіл респондентів за типом населеного пункту

Регіон	№ інтерв'ю (незважені)	% інтерв'ю (незважені)	№ інтерв'ю (зважені)	% інтерв'ю (зважені)
Місто 500k+	228	22.8	208	20.8
Місто 50k – 500k	240	24.0	224	22.4
Місто <50k	239	23.9	220	22.0
Село	293	29.3	347	34.7
Всього	1000	100	1000	100

Обмеження дослідження

1. Токсичні та насильницькі подружні стосунки часто пов'язані з ризикованою поведінкою та залежностями (наприклад, алкогольною), але, оскільки в рамках одного дослідження неможливо охопити всі теми, даний фактор не розглядається в дослідженні окремо.
2. Дослідження спрямовано тільки на людей у зареєстрованому шлюбі, тобто частина насильницьких стосунків, яка припадає на незареєстровані партнерства, не потрапляє в поле зору дослідження.
3. Помилки пам'яті респондентів, яких не можна повністю уникнути, якщо мова йде про події, що відбувалися давно (в разі тривалого подружнього життя).
4. Основне обмеження кількісного компоненту пов'язано зі специфікою проведення онлайн-опитувань, в яких беруть участь респонденти з наявної онлайн-панелі респондентів. Ці респонденти є більш освіченими та заможними, ніж доросле населення України в цілому. Відтак респонденти, які взяли участь в опитуванні, частіше схильні до здорової поведінки у подружніх стосунках та рідше – до токсичної та насильницької.

5. Тема дослідження є досить сенситивною, а відтак не виключені соціально бажані відповіді респондентів. В цілому при аналізі даних потрібно враховувати, що реальна ситуація може бути зсунута в бік більшого, ніж це впливає з даних опитування, поширення токсичних та насильницьких подружніх стосунків.

Матеріали та документи, що додаються до звіту

Таблиця А5. Перелік матеріалів, які додаються до Звіту

№ додатку	Назва документа
Додаток 1	Концепція дослідження
Додаток 2	Розгорнутий звіт якісного компоненту
Додаток 3	Анкета кількісного компоненту
Додаток 4	Таблиці відповідей кількісного компоненту
Додаток 5	Технічний звіт кількісного компоненту

РЕЗЮМЕ ЯКІСНОГО КОМПОНЕНТУ

В даному розділі представлено резюме якісного компоненту дослідження (за результатами 24 глибоких інтерв'ю), який проводився першим.

Основні дані, отримані під час аналізу глибоких інтерв'ю, інтегровано також до подальшого тексту (Розділів 2–7 та висновків).

Повний (розгорнутий) звіт щодо проведення якісного компоненту з усіма важливими цитатами міститься в Додатку 2.

ЗДОРОВІ ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ

- Здорові подружні стосунки переважна більшість учасників пов'язує з такими поняттями, як довіра, повага, взаєморозуміння, турбота, любов, допомога та підтримка, відповідальність. Частина визначає здорові стосунки через відсутність нездорових проявів (зради, брехні, насильства).
- В цілому учасники вірно розуміють, що таке здорові подружні стосунки, згадуючи, в основному ті напрямки, які пов'язані зі свідомою повагою до іншої особистості, а не просто романтичним «коханням».

ТОКСИЧНІ СТОСУНКИ

- Проблема токсичних стосунків знаходить більше розуміння серед жінок, адже вони з більшою готовістю сприймають нову інформацію про стосун-

ки, яку сьогодні пропонує інформаційний простір. Чоловіки цікавляться цією темою менше, відповідно їхнє розуміння токсичних стосунків менш глибоке. Деякі вперше почули таке словосполучення та пов'язали його з отрутами або вживанням токсичних речовин (для інформаційної кампанії таке розуміння може бути використано для унаочнення певних ідей).

- Деякі учасники встигли відрефлексувати попередній досвід та чітко зрозуміти, що таке токсичні стосунки. Водночас, важливо враховувати, що висвітлення теми токсичних стосунків не знайде розуміння серед тих, хто є кривдником у таких стосунках.
- Важливими для подальшої роботи є врахування глибоко вкорінених установок про те, що у нездорових стосунках винні обидва учасники. Ідея про те, що винним є саме кривдник, розповсюджена значно менше.
- Токсичні стосунки у подружньому житті самих учасників частково проявлялися під час глибинних інтерв'ю. Такий тип стосунків зазвичай не розпізнається чоловіками та жінками. Не розпізнавання токсичності в стосунках частково відбувається через вкорінені установки щодо гендерної нерівності.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

- Більшість респондентів (три чверті чоловіків та половина жінок) стикалися з ситуацією домашнього насильства у подружніх стосунках свого близького оточення (родичі, друзі, знайомі, сусіди). В усіх описаних учасниками випадках відбувалося насильство з боку чоловіка стосовно жінки.
- Свідки домашнього насильства зазначають, що останнє є прихованим, і здогадатися, що насильство має місце, нелегко навіть після кількох років знайомства з родиною, де воно відбувається.
- Соціальні мережі відіграють подвійну роль у проблемі насильницьких стосунків. З одного боку, звідти люди дізнаються нову інформацію, яка може допомогти їм ідентифікувати проблеми у стосунках. З іншого боку,

завдяки соцмережам можна приховувати проблеми пари від знайомих, адже люди воліють створити якнайкращу картинку власного життя.

- Частина учасників пов'язує насильницькі стосунки з вживанням алкоголю, вважаючи, що зазвичай вживання алкоголю є головною причиною домашнього насильства.
- Найкраще учасники ідентифікують фізичне насильство (більшість наведених прикладів про насильницькі подружні стосунки стосуються саме фізичного насильства). Інші види насильства також ідентифікуються учасниками, особливо тими, хто мав такий досвід.
- Економічне та психологічне насильство ідентифікуються гірше. Що стосується сексуального аспекту насильства, то виявляється, що людям важко ідентифікувати токсичні або насильницькі стосунки у сексуальній сфері через глибоко вкорінені ідеї гендерної нерівності: чоловіки подекуди вважають шлюб свого роду «абонементом» на секс; жінки погоджуються на секс не заради власного задоволення, а для зручності партнера.
- При побудові стратегії протидії домашньому насильству важливо звернути увагу на режими виправдання насильства; на вкоріненість ідеї «дати шанс» кривднику; на те, що зазвичай найкраще ідентифікується фізичне насильство, а інші типи — набагато менше; а також на те, що стосунки рідко розпочинаються з насильства, адже воно є поглибленням токсичних стосунків, які люди не завжди можуть ідентифікувати.

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ

- Хоча гендерна нерівність не головний фокус дослідження, без аналізу цього феномену неможливо зрозуміти джерела тих проблем, що наявні у подружніх стосунках (нерівномірний розподіл побутових обов'язків, неповага до жінки, звуження можливостей працювати тощо).
- Вразливе економічне становище жінки, особливо під час народження

та виховання маленьких дітей, часто зменшує її можливості щодо розриву насильницьких стосунків.

- Ідея необхідності фінансової незалежності жінки є якщо не панівною, то вже не маргінальною, що надалі збільшить шанси жінок на вихід із насильницьких стосунків.

ВПЛИВ СТАРШИХ ПОКОЛІНЬ

- Більшість учасників відзначила, що тему здорових подружніх стосунків батьки з ними в юності не обговорювали. Ті, хто згадували якісь вказівки, вказували на традиційний розподіл гендерних ролей – чоловік як голова сім'ї, жінка – займається побутом.
- Для когось стосунки батьків є свого роду антиприкладом, взірцем того, як не потрібно робити в подружньому житті. Кожен четвертий респондент сказав, що їхні батьки розлучились, кожен восьмий – що стосунки батьків були такими, які не хотілося б наслідувати, радше навпаки.
- Суспільні зміни, які відзначили респонденти, стосуються того, що зараз вже не настільки поширеним є уявлення про те, що сім'ю слід зберігати в будь-якому разі, навіть за умови домашнього насильства, водночас з'явилася ідея про те, що інші мають втрутитись для зменшення насильства.

ПОТРЕБИ В ІНФОРМАЦІЇ ТА ДОПОМОЗІ

- Загалом учасники не мають детального уявлення про те, що таке токсичні стосунки, а тому не дуже чітко ідентифікують, якої інформації їм не вистачає. Більшість вважає, що допомогти у побудові здорових стосунків мають очні (або онлайн) зустрічі з психологом, література, тренінги або групова робота на тему стосунків. Також згадувався формат «гарячої лінії».

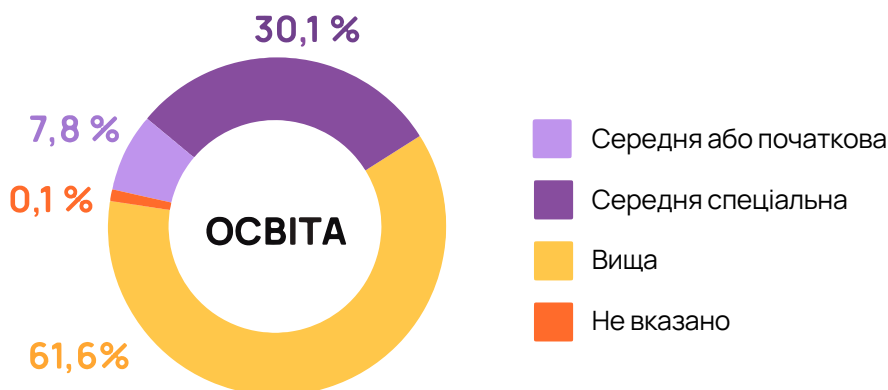
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСПОНДЕНТІВ КІЛЬКІСНОГО КОМПОНЕНТУ

Основні соціально-демографічні характеристики

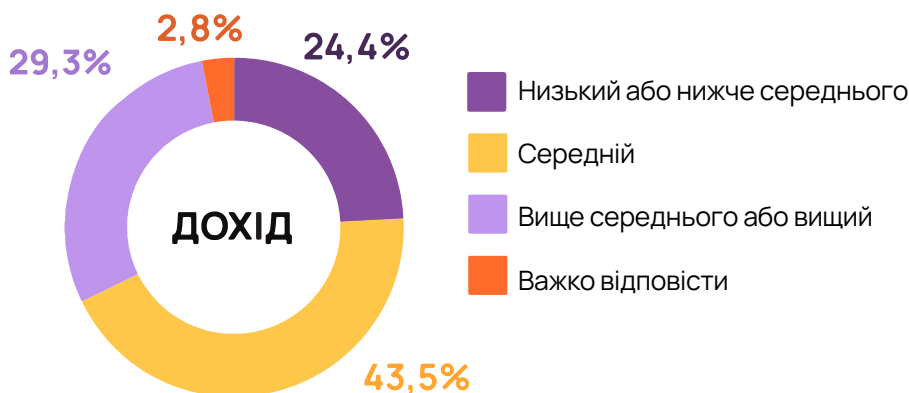
В онлайн-опитуванні взяло участь 1000 осіб, з яких чоловіки – 44,5%, жінки – 55,5%. Вікові групи респондентів складають: 18–30 років – 9,8%, 31–44 роки – 46,6%, 45–59 років – 43,6%.

96,6% опитаних проживають разом із чоловіком/дружиною, натомість 3,4% (в тому числі 4,7% серед чоловіків та 2,4% серед жінок) проживають окремо з різних причин. Половина з тих, хто перебуває в шлюбі, але проживає окремо, зазначили, що мають проблеми у подружніх стосунках, через що вирішили з чоловіком/дружиною деякий час пожити окремо, а третина проживає окремо через роботу когось із подружжя в іншому місці або необхідність доглядати інших членів родини).

Освіта респондентів:

Рівень доходу (матеріальне становище родини) респондентів:

Тип зайнятості респондентів, в тому числі з розподілом за статтю, наведено в таблиці 1.1. Серед чоловіків частіше зустрічаються спеціалісти технічного профілю та кваліфіковані робітники, серед жінок – спеціалісти у галузі культури, освіти та охорони здоров'я. Більше чверті жінок (28,4%) на момент проведення опитування респондентів 28,4% жінок домогосподарки, і тільки 1,4% чоловіків мають такий статус. Серед чоловіків майже вдвічі більше представників топменеджмент, ніж серед жінок (8,2% проти 4,2%).

Гендерний розрив в оплаті праці яскраво проявляється при зіставленні рівня освіти та рівня доходів. Респондентів просили порівняти рівень формальної освіти свій та чоловіка/дружини, а також рівень доходу – свій та чоловіка/дружини. Як видно з таблиць 1.2. та 1.3., серед жінок в цілому рівень освіти вище, ніж у їхніх партнерів (25,4% чоловіків має дружину з нижчим рівнем освіти, водночас 35,6% жінок має чоловіка з нижчим рівнем освіти). Але водночас доходи чоловіків перевищують доходи жінок – більша частина жінок (56,5%) сказали, що рівень доходів їхніх чоловіків вищий, ніж у них самих, тоді як серед чоловіків тільки 18,4% зазначають, що доходи дружини вищі. Втричі більше чоловіків (42,8%), ніж жінок (14,3%) зазначають, що рівень доходів партнерки(-ра) нижчий за їхній.

Таблиця 1.1. Тип зайнятості респондентів за статтю, %

Тип зайнятості на даний момент	Серед УСІХ	Чоловіки	Жінки
Керівник (заступник керівника) підприємства, установи, сільгосппідприємства	6.0	8.2	4.2
Службовець держапарату (посадова особа)	4.4	3.8	4.9
Спеціаліст технічного профілю (з вищою або середньою спеціальною освітою)	15.4	21.7	10.4
Спеціаліст у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіти, дошкільної освіти	11.9	7.5	15.3
Підприємець у середньому або малому бізнесі, самозайнятий, фермер	7.8	9.2	6.7
Службовець з-поміж допоміжного персоналу	3.4	3.1	3.7
Кваліфікований робітник	15.9	19.1	13.3
Різнороб, підсобний робітник, працівник сільгосппідприємства	3.6	4.8	2.7
Учень, студент, курсант, аспірант тощо	0.1	0.0	0.2
Непрацюючий пенсіонер	4.2	6.5	2.2
Домогосподарка	16.3	1.4	28.4
Не маю постійного місця роботи, але підробляю у різних місцях	5.4	8.3	3.2
Зареєстрований безробітний	1.8	1.8	1.8
Важко відповісти	3.8	4.6	3.2

* заливкою тут і далі виділені альтернативи, де % відповідей серед чоловіків та жінок (або в інших порівнюваних групах) має статистично значущі відмінності

Таблиця 1.2. Порівняння рівнів освіти респондентів та їхніх партнерів (-ок), за статтю, %

Рівень формальної освіти вашого чоловіка / дружини порівняно з вашим	Серед УСІХ	Чоловіки	Жінки
Вищий	15.8	17.0	14.9
Приблизно такий самий	51.3	55.7	47.8
Нижчий	31.1	25.4	35.6
Важко відповісти	1.8	2.0	1.7

Таблиця 1.3. Порівняння рівнів доходу респондентів та їхніх партнерів (-ок), за статтю, %

Рівень доходів (заробіток, стипендія, пенсія тощо) вашого чоловіка / дружини порівняно з вашим	Серед УСІХ	Чоловіки	Жінки
Вищий	39.5	18.4	56.5
Приблизно такий самий	27.3	32.8	22.8
Нижчий	27.0	42.8	14.3
Важко відповісти	6.3	6.0	6.5

Стадія шлюбу

В онлайн-опитуванні взяло участь 1000 осіб, з яких чоловіки – 44,5%, жінки – 55,5%. Вікові групи респондентів складають: 18–30.

Стадія шлюбу була розрахована на етапі обробки даних на основі відповідей про тривалість шлюбу, наявність та вік дітей. Згідно з методологією дослідження, були виділені такі етапи подружнього життя:

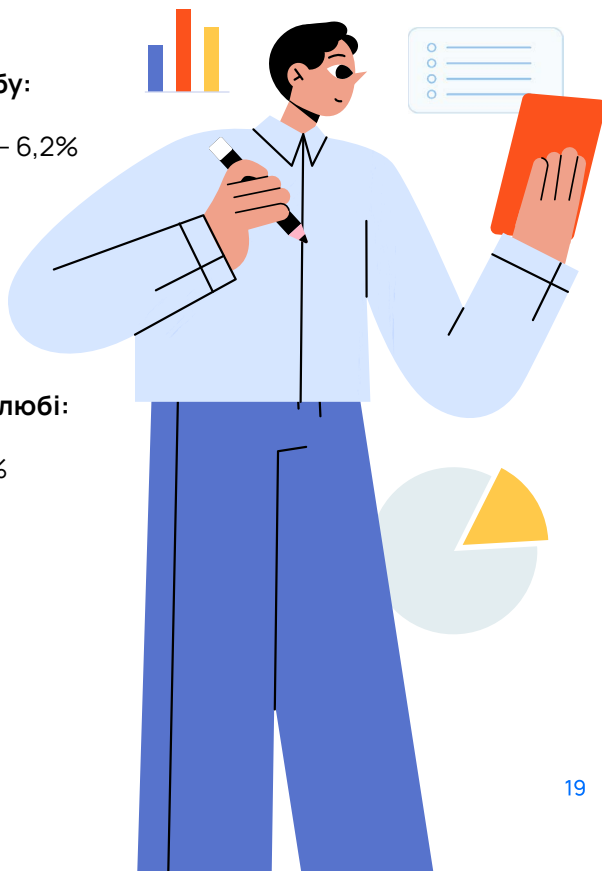
1. **Новостворене подружжя** – подружжя, яке проживає в шлюбі менше 5 років та не має спільних дітей (незалежно від наявності попередніх шлюбів та дітей у попередніх шлюбах).
2. **Етап народження першої дитини** – подружжя має спільну старшу дитину дошкільного віку.
3. **Етап стабілізації або зрілого шлюбу** – етап від початку шкільного віку спільної старшої дитини до моменту, коли наймолодша спільна дитина досягла повноліття або поїхала з дому.
4. **Етап «порожнього гнізда»** – етап з моменту, коли наймолодша спільна дитина досягла повноліття або поїхала з дому
5. **Невизначений етап** – всі інші варіанти (наприклад, подружжя, яке проживає в шлюбі більше 5 років, не маючи спільних дітей).

Розподіл респондентів опитування за етапами шлюбу:

- Новостворене подружжя – 6,2%
- Перша дитина – 13,8%
- Зрілий шлюб – 47,5%
- Порожнє гніздо – 21,9%
- Невизначений – 10,6%

Тривалість перебування у шлюбі:

- Менше одного року – 2,1%
- 1-2 роки – 4,2%
- 3-5 років – 9,0%
- 6-10 років – 19,0%
- 11-20 років – 32,9%
- Більше 20 років – 32,8%.

Середній вік вступу до поточного шлюбу складає 26 років, при цьому серед чоловіків – 27, а серед жінок – 25 років. Виявилось, що залежно від місця проживання респондентів коливається середній вік укладання шлюбу, чим більше населений пункт, тим вищий вік вступу до шлюбу. Наймолодшими одружуються (виходять заміж) в селі – 25 років, далі – місто з населенням до 50 тис. (26 років), потім – місто з населенням 50–500 тис. (26,5 років). Найвищим є вік вступу до шлюбу у великому місті (з населенням 500 тис.+) – 27 років.

Медіанний вік вступу до шлюбу – 25 років. До 25 років уклали шлюб 39,8% опитаних чоловіків та 57,2% жінок.

Якщо подивитися на інтервал 18–22 роки, тобто вік навчання у закладах вищої освіти та отримання професії, то в цьому інтервалі укладають шлюб 22,4% опитаних чоловіків та майже вдвічі більше жінок – 43,4%. Такий розрив надалі сприяє гендерній нерівності та економічній вразливості жінки, які є бар'єром для виходу з токсичних та насильницьких подружніх стосунків.

До укладання поточного шлюбу 17,7% опитаних перебували в іншому офіційному шлюбі, при цьому частка чоловіків і жінок, які мали попередні шлюби, значущо не відрізняється. В молодшій віковій групі (18–30 років) тільки 7,4% мали попередні шлюби, в групі 31–44 роки – 15,5%, в групі 45–59 років – 22,3%.

Серед опитаних респондентів з тих, в кого поточний шлюб повторний, 89,6% мали два офіційних шлюби (включаючи поточний), з них серед чоловіків 84,2%, жінок – 93,6%. Три та більше шлюбів мали 8,8% опитаних (відповідно серед чоловіків – 13,3%, жінок – 5,5%). Вік вступу цих респондентів до першого офіційного шлюбу складає в середньому 22 роки (23,5 для чоловіків та 20,5 для жінок).

Якщо розглянути такий аспект, як проживання в цивільному шлюбі з поточним партнером(-кою) перед укладанням офіційного шлюбу, то біль-

ше третини опитаних (39%) відзначили, що в них був цей етап. Серед чоловіків частка респондентів, які жили в цивільному шлюбі, значущо менша, ніж серед жінок (35,6% проти 41,8%). У молодшій та середній віковій групі частка тих, хто перебував у цивільному шлюбі, значно вища, ніж у старшій віковій групі. Так, у віковій групі 18–30 років 46% жили у цивільному шлюбі, у групі 31–44 роки – 44,8%, а от у групі 45–59 років – тільки 31,4%.

Серед респондентів, що перебувають у повторному шлюбі, набагато більше тих, які спочатку живуть у цивільному шлюбі з нинішнім чоловіком/дружиною – 58,5%, тоді як серед тих, в кого шлюб перший, тільки третина (34,9%) жила перед цим у цивільному шлюбі. Очевидно, невдалий попередній шлюб(-и) змушує людину надалі ретельніше перевіряти стосунки перед одруженням із майбутнім чоловіком/дружиною.

Спільних дітей мають 83% опитаних респондентів, при цьому мають тільки спільних дітей (ні в чоловіка, ні в дружини немає дітей від попередніх стосунків) – 67,3%, а мають як спільних дітей, так і ні – 12,7%. Не мають дітей взагалі 8,5% опитаних, приблизно стільки ж (8,4%) – мають тільки не спільних дітей.

Серед тих, в кого є спільні діти, мають одну дитину 47,8%, двоє дітей – 41,4%, троє та більше дітей – 10,8%.

Незалежні змінні

Крім загальних соціально-демографічних чинників, таких як стать, вік, регіон, тип поселення, освіта, дохід тощо, в даному дослідженні важливими є змінні, пов'язані саме з сімейним статусом.

В Додатку 4 (Таблиця відповідей) всі відповіді онлайн-опитування дезагреговані, крім основних соціально-демографічних показників, ще й за такими показниками, як:

Етап шлюбу

- Новостворене подружжя
- Перша дитина
- Зрілий шлюб
- Порожнє гніздо
- Невизначений етап

Перший шлюб

- Перший шлюб
- Повторний шлюб

Цивільний шлюб

- Були у цивільному шлюбі
- Не були у цивільному шлюбі

Шлюб батьків

- Батьки у шлюбі
- Батьки не у шлюбі

Спільні діти

- Є спільні діти
- Немає спільних дітей

2. ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

Задоволеність життям, шлюбом, подружніми стосунками

Перед початком блоку запитань про здорові стосунки респондентів онлайн-опитування запитували про те, наскільки вони в цілому задоволені 1) своїм життям, 2) своїм шлюбом та 3) своїми подружніми стосунками. Розподіл відповідей наведено в таблиці 2.1. В цілому можна відзначити високий рівень задоволеності респондентів своїм шлюбом та подружніми стосунками (більш ніж половина вказують на високий рівень задоволеності), тоді як задоволеність життям трохи нижча.

Таблиця 2.1. Рівень задоволеності своїм життям в цілому, своїм шлюбом та подружніми стосунками, %

Задоволеність*	Рівень задоволеності		
	своїм життям	своїм шлюбом	подружніми стосунками
Низька	28.6	15.6	15.4
Середня	36.4	23.9	25.3
Висока	30.3	57.7	57.2
Важко відповісти	4.7	2.9	2.1
ВСЬОГО	100.0	100.0	100.0

*в анкеті респондентів просили оцінити задоволеність за шкалою від 1 до 10, де 1 означає зовсім незадоволені, а 10 – повністю задоволені. Низька задоволеність інтерпретується як бали 1-6, середня – 7-8, висока – 9-10.

Задоволеність життям не пов'язана з віком та практично не пов'язана зі статтю, за винятком того, що серед чоловіків більше поширений низький рівень задоволеності, ніж серед жінок (33,6% проти 27,2%). Задоволеність шлюбом та подружніми стосунками також не має зв'язку з віком, водночас серед жінок високий рівень задоволеності шлюбом та подружніми стосунками зустрічається рідше, ніж серед чоловіків (а середній – частіше). Так, високий рівень задоволеності шлюбом висловлює 64,7% чоловіків та 55,1% жінок, подружніми стосунками 62,3% та 55,3% відповідно. Це може означати, що, по-перше, в цілому жінки висувають більш високі вимоги до шлюбу та подружніх стосунків та схильні оцінювати їх більш критично, по-друге, що чоловіки навіть при анонімному онлайн-опитуванні схильні демонструвати завищену оцінку своїх сімейних справ.

Задоволеність життям не пов'язана з віком та практично не пов'язана зі статтю, за винятком того, що серед чоловіків більше поширений низький рівень задоволеності, ніж серед жінок (33,6% проти 27,2%). Задоволеність шлюбом та подружніми стосунками також не має зв'язку з віком, водночас серед жінок високий рівень задоволеності шлюбом та подружніми стосунками зустрічається рідше, ніж серед чоловіків (а середній – частіше). Так, високий рівень задоволеності шлюбом висловлює 64,7% чоловіків та 55,1% жінок, подружніми стосунками 62,3% та 55,3% відповідно. Це може означати, що, по-перше, в цілому жінки висувають більш високі вимоги до шлюбу та подружніх стосунків та схильні оцінювати їх більш критично, по-друге, що чоловіки навіть при анонімному онлайн-опитуванні схильні демонструвати завищену оцінку своїх сімейних справ.

Задоволеність життям та задоволеність шлюбом/подружніми стосунками мають високий ступінь зв'язку (показник парної кореляції Пірсона складає 0,506 для пари змінних задоволеність життям та задоволеність шлюбом; 0,481 для пари задоволеність життям та задоволеність подружніми стосунками).

Вагомий фактор задоволеності життям, шлюбом та стосунками – це рівень матеріального забезпечення. Особливо важливим є ця змінна при оцінці

задоволеності життям: чим вищий рівень матеріального стану респондента, тим вищим є його рівень задоволеності життям. Так, майже половина тих, хто має низький дохід (49,6%), вказують і низький рівень задоволеності життям в цілому. Серед тих, хто має високий дохід, таких лише 14,8%. Детальніше у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Рівень задоволеності своїм життям у розрізі матеріального стану, %

Задоволеність своїм життям	Матеріальне становище		
	низьке або нижче середнього	середнє	вище середнього або високе
Низька	49,6	28,8	14,8
Середня	30,3	40,7	42,4
Висока	20,2	30,5	42,8

На задоволеність шлюбом та подружніми стосунками дохід впливає менше – там значущі відмінності є тільки на перетині високого доходу та низької задоволеності шлюбом та стосунками. В групі з високим доходом значущо менше тих, хто має низький рівень задоволеності шлюбом/стосунками, по інших перетинах статистично значущих відмінностей немає.

Динаміка змін у подружніх стосунках

Далі респондентам ставилося запитання про динаміку змін у їхніх подружніх стосунках протягом усього шлюбу. Близько третини (30,1%) вважає, що стосунки покращилися, 13,4% – не змінилися, 10,4% – погіршилися. 42,8% респондентів вважають, що стосунки стали в чомусь краще, а в чомусь гірше, і це найпопулярніша відповідь. Важливо відзначити, що і жінки, і чоло-

віки оцінюють динаміку подружніх стосунків однаково. Що стосується вікових груп, то, природно, в молодшій віковій групі значущо менше тих, хто вважає, що стосунки погіршилися (4,1%) порівняно з іншими віковими групами, адже стаж шлюбу у людей віком 18–30 років ще замалий для суттєвого погіршення стосунків.

Важливість подружніх стосунків для життя респондентів можна побачити, аналізуючи розподіл відповідей про динаміку стосунків і про задоволеність життям та шлюбом. Як видно з таблиць 2.3–2.5, у тих, хто має високий рівень задоволеності життям, шлюбом та стосунками, переважають відповіді про те, що протягом шлюбу стосунки покращилися, і практично немає відповідей про погіршення стосунків. Навпаки, серед тих, в кого низький рівень задоволеності життям, шлюбом та стосунками, переважають відповіді про те, що стосунки погіршилися (або в чомусь погіршилися).

Таблиця 2.3. Динаміка подружніх стосунків у розрізі рівня задоволеності своїм життям в цілому, %

Протягом шлюбу подружні стосунки	Серед УСІХ	Задоволеність життям		
		низька	середня	висока
Покращилися	30.1	18.1	24.8	48.3
Не змінилися	13.4	12.2	10.5	19.9
В чомусь стали краще, в чомусь гірше	42.8	43.2	53.2	28.8
Погіршилися	10.4	20.9	9.4	0.7
Важко відповісти	3.4	5.6	2.2	2.3
ВСЬОГО	100.0	100.0	100.0	100.0

Таблиця 2.4. Динаміка подружніх стосунків у розрізі рівня задоволеності своїм шлюбом в цілому, %

Протягом шлюбу подружні стосунки	Серед УСІХ	Задоволеність шлюбом		
		низька	середня	висока
Покращилися	30.1	7.7	15.9	42.5
Не змінилися	13.4	5.2	9.2	17.7
В чомусь стали краще, в чомусь гірше	42.8	34.2	61.9	37.1
Погіршилися	10.4	45.8	10.0	0.7
Важко відповісти	3.4	7.1	2.9	2.1
ВСЬОГО	100.0	100.0	100.0	100.0

Таблиця 2.5. Динаміка подружніх стосунків у розрізі рівня задоволеності подружніми стосунками в цілому, %

Протягом шлюбу подружні стосунки	Серед УСІХ	Задоволеність подружніми стосунками		
		низька	середня	висока
Покращилися	30.1	4.5	15.9	44.1
Не змінилися	13.4	3.9	8.7	18.2
В чомусь стали краще, в чомусь гірше	42.8	32.5	65.9	35.1
Погіршилися	10.4	53.2	6.7	0.3
Важко відповісти	3.4	5.8	2.8	2.3
ВСЬОГО	100.0	100.0	100.0	100.0

Проблеми у подружніх стосунках

Завершуючи тему суб'єктивної оцінки власного шлюбу, розглянемо відповіді на запитання про те, якими, на думку респондентів, є основні проблеми у подружніх стосунках. Запитання формулювалося ось так: «На даному етапі вашого шлюбу які проблеми у подружніх стосунках турбують вас найбільше?», при цьому респондент міг обрати декілька відповідей або варіант «жодних проблем немає». Найчастіше респонденти обирали альтернативи «наші доходи недостатні для нормального життя» (35,2%) та «наші стосунки вже не такі романтичні, як раніше» (33,3%). Близько чверті (24,1%) респондентів вказали, що жодних проблем у їхньому шлюбі немає.

Як видно з таблиці 2.6, в якій згруповані відповіді респондентів, варіант «жодних проблем немає» частіше обирають чоловіки (28,2%), ніж жінки (20,8%). Ще чотири альтернативи мають значні відмінності за статтю, і в усіх випадках жінки називають ці проблеми частіше. Так, тільки 6,% чоловіків визнають як проблему те, що «Мій чоловік/дружина приділяє мало уваги родині (та дітям)», серед жінок таких 15,4%, тобто майже кожна сьома жінка має таку проблему. «Мій чоловік/дружина не хоче брати на себе відповідальність за важливі рішення» – обирає тільки 3,1% чоловіків та 13,6% жінок. Проблема схильності партнера(-ки) до залежності від алкоголю/наркотиків турбує 2,7% чоловіків та кожную дев'яту (11,4%) жінку. «Я не відчуваю себе в психологічній безпеці» обирає 3,6% чоловіків та 8,7% жінок.

Таблиця 2.6. Проблеми у подружніх стосунках, які турбують найбільше, у розрізі статі, % ствердних відповідей

Проблеми у подружніх стосунках	Серед УСІХ	Чоловіки	Жінки
Наші доходи недостатні для нормального життя	35.2	34.2	36.0

Наші стосунки вже не такі романтичні, як раніше	33.3	31.9	34.4
Жодних проблем немає	24.1	28.2	20.8
Ми з чоловіком / дружиною віддалилися один від одного	14.7	14.6	14.9
В наших стосунках забагато суперечок	14.0	13.3	14.5
Мій чоловік / дружина занадто багато уваги приділяє роботі	11.8	10.7	12.8
Чоловік / дружина не поділяє моїх інтересів	11.4	13.5	9.7
Мій чоловік / дружина приділяє мало уваги родині (та дітям)	11.2	6.0	15.4
Мій чоловік / дружина не хоче брати на себе відповідальність за важливі рішення	8.9	3.1	13.6
У нас дуже різні погляди на виховання дітей	7.8	8.8	7.0
У мого чоловіка / дружини є схильність до залежності від алкоголю / наркотиків	7.5	2.7	11.4
Наші стосунки не приносять задоволення	7.3	7.3	7.2
Я не відчуваю себе в психологічній безпеці	6.5	3.6	8.7

Батьки (мої або чоловіка/ дружини) занадто втручаються в наші стосунки	5.9	5.8	6.0
--	-----	-----	-----

Очевидно, фінансова проблема, яка найбільше турбує як жінок, так і чоловіків, має різні показники серед респондентів з різними доходами. Так, в групі тих, вказав низький дохід, на цю проблему вказує 61,5% опитаних, а в групі високого доходу – тільки 12,5% (в групі із середнім доходом показники близькі до середнього значення). Водночас, частка тих, в кого немає жодних проблем у шлюбі, вдвічі менша середньої у малозабезпечених (11,4%) та вища серед людей із високим доходом (37,5%). Загалом ті, в кого низький дохід, в середньому обирали по 2,3 проблеми (не враховуючи альтернативу «жодних проблем»), в той час, як респонденти із високим доходом – 1,2 проблеми.

Етап шлюбу практично ніде не впливав на вибір наявних проблем – кореляції були виявлені для альтернативи «Мій чоловік/дружина приділяє мало уваги родині (та дітям)», де на стадії «Перша дитина» таку альтернативу назвало 17,1%, а на стадії «Порожнє гніздо» – 4,9%. Не можна напевно сказати, пов'язано це саме зі стадією шлюбу, чи з віком або наявністю дітей взагалі. Різні погляди на виховання дітей частіше турбують людей на етапі зрілого шлюбу (12,0%), ніж на етапі першої дитини (3,1%).

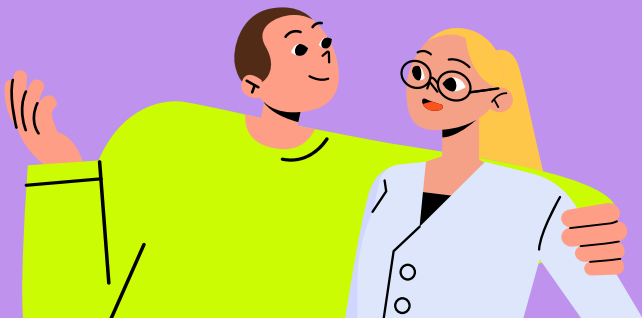
За результатами глибинних інтерв'ю більшість учасників задоволена (високий або середній рівень задоволеності) своїм власним шлюбом. При цьому хтось може обґрунтувати свою високу оцінку шлюбу, адже має базу для порівняння (попередній невдалий шлюб та рефлексія щодо здорових стосунків), а хтось просто дає спонтанну відповідь, при цьому подальша розмова засвідчує наявність проявів токсичних дій/поведінки в цьому шлюбі.

Висновки до розділу 2

- Серед жінок високий рівень задоволеності шлюбом та подружніми стосунками зустрічається рідше, ніж серед чоловіків, адже жінки висувають більш високі вимоги до шлюбу та подружніх стосунків та схильні оцінювати їх більш критично, водночас чоловіки схильні демонструвати завищену оцінку своїх сімейних справ.
- Дохід або матеріальне становище скоріше впливають на рівень задоволеності життям у цілому, ніж на задоволеність шлюбом та стосунками.
- У тих, хто має високий рівень задоволеності життям, шлюбом та стосунками, переважають відповіді про те, що протягом шлюбу стосунки покращилися. Навпаки, серед тих, в кого низький рівень задоволеності життям, шлюбом та стосунками, переважають відповіді про те, що стосунки погіршилися.
- Серед основних проблем подружнього життя респонденти, незалежно від статі та етапу шлюбу, найчастіше називали недостатні доходи та втрату романтичності у стосунках. Близько чверті зазначили, що жодних проблем у їхньому шлюбі немає. Всі проблеми, щодо яких є відмінності за статтю, жінки називають частіше.
- За результатами глибинних інтерв'ю більшість учасників задоволена (високий або середній рівень задоволеності) своїм власним шлюбом. При цьому хтось може обґрунтувати свою високу оцінку шлюбу, адже має базу для порівняння (попередній невдалий шлюб та рефлексія щодо здорових стосунків), а хтось просто дає спонтанну відповідь, при цьому подальша розмова засвідчує наявність проявів токсичних дій/поведінки в цьому шлюбі.

3. ЗДОРОВІ СТОСУНКИ

Уявлення про здорові стосунки

Для вимірювання уявлень респондентів про здорові подружні стосунки у кількісному опитуванні було застосовано триетапний ланцюг запитань. Спершу респонденту пропонувалося самому назвати одну, яка спадає на думку найпершою, характеристику здорових подружніх стосунків. Потім, на другому етапі, пропонувалося назвати ще до п'яти характеристик. На третьому етапі пропонувалося запитання з наданими варіантами характеристик здорових стосунків, серед яких можна було обрати всі, що підходять. У підсумку було отримано як спонтанні відповіді, так і ступінь погодження із запропонованими альтернативами.

Отже, на запитання «Якщо говорити про здорові стосунки між подружжям – між чоловіком та дружиною – взагалі, яка ознака, характеристика таких стосунків першою спадає вам на думку. Назвіть, будь ласка, саме те, що першим вам згадалося, про інші характеристики ми запитаємо у наступному запитанні, тому назвіть першу ознаку здорових стосунків, на вашу думку» було отримано 86,2% відповідей, інші 13,8% респондентів не надали відповіді.

При аналізі уявлень важливо подивитися не тільки на те, хто надав відповідь, а й на те, хто промовчав. Так, серед чоловіків кожен п'ятий (21,9%) не дав жодної відповіді, тоді як серед жінок таких було тільки 7,4%. Цікаво, що у різних вікових групах не було значущих відмінностей у частці тих, хто не дав відповідь, натомість зі зростанням матеріального благополуччя зростало й число тих, хто зміг характеризувати здорові стосунки. Загалом у групі з

низьким доходом не дала відповідь майже п'ята частина опитаних (19,7%), з середнім доходом – 12,9%, а у групі з високим доходом лише 8,2%. Повертаючись до гендерних відмінностей, зазначимо, що жінки більше схильні рефлексувати на тему подружніх стосунків, відтак не стало несподіванкою, що втрічі більша кількість тих, хто не надав відповіді – чоловіки.

За винятком приблизно 1,4% беззмістовних записів, отримані 849 текстових відповідей групуються так:

1. Довіра – 229	6. Вірність – 20
2. Взаєморозуміння – 208	7. Чесність/відвертість/щирість – 12
3. Повага – 172	8. Секс – 11
4. Любов/кохання – 68	9. Інші варіанти – менше ніж 1% відповідей.
5. Турбота/підтримка – 33	

Респонденти в цілому трактують здорові стосунки як рівноправні та партнерські, де ключовими елементами є довіра, розуміння одне одного та повага, а не почуття любові.

Малюнок 3.1. Головна ознака здорових стосунків, відповіді респондентів на відкрите запитання

Друге відкрите запитання, де можна було назвати ще п'ять характеристик здорових подружніх стосунків, могло отримати максимально $5 \times 1000 = 5000$ відповідей. Респонденти надали 2877 відповідей, тобто трохи більше половини з можливих.

Якщо найбільш часто як головну ознаку називали довіру, взаєморозуміння та повагу, то як додаткові ознаки частіше за все вказувалися повага, любов, взаєморозуміння, турбота/підтримка – див. малюнок 3.2.

Відповіді на запитання із вже наявними альтернативами, які характеризують здорові подружні стосунки, де респондентам надавалася можливість обрати всі альтернативи, які він (вона) вважає за потрібне, показують наступне. Відповіді практично збігаються з отриманими спонтанними відповідями, і найбільш часто респонденти обирають такі характеристики як турбота, довіра, повага, чесність, взаєморозуміння та любов. Детальний перелік – у таблиці 3.1.

Малюнок 3.2. Додаткові ознаки здорових стосунків, відповіді респондентів на відкрите запитання

Маючи можливість обрати всі п'ятнадцять наведених альтернатив, респонденти в середньому обирали 9,8 (чоловіки – 9,4, жінки – 10,1) альтернатив. Статистично значущими є відмінності у виборі семи альтернатив, при цьому всі з них жінки обирають частіше. Найбільший розрив, близько 10%, можна побачити при виборі альтернатив «турбота та підтримка» (78,6% серед чоловіків та 89,0% серед жінок) та «можливість побути на самоті» (30,4% проти 40,0%).

Загалом вибір альтернатив свідчить про те, що для респондентів суттєвими характеристиками здорових подружніх стосунків є такі, що стосуються взаємодії, водночас те, що стосується власної особистості, її розвитку та збереження кордонів, отримує менше половини ствердних відповідей («Подружжя не намагаються контролювати, обмежувати один одного» – 47,6%, «Можливість спілкуватися з іншими – друзями, знайомими» – 47,4%, «Можливість побути на самоті» – 35,7%).

Вікові особливості можна побачити на прикладі альтернатив, які стосуються особистості та її можливостей у шлюбі. Так, «можливість спілкуватися з іншими – друзями, знайомими» частіше обирається представниками молодшої вікової групи (47,4%), тоді як в інших вікових групах – це 32,9% (31–44 роки) та 36,2% (45–59 років). «Можливість побути на самоті» теж більше цінується молоддю – 57,8% проти 46,0% та 46,6% в інших вікових групах.

Таблиця 3.1. Обрані характеристики здорових подружніх стосунків у розрізі статі, % ствердних відповідей

Характеристики здорових стосунків	Серед УСІХ	Чоловіки	Жінки
Турбота та підтримка	84.4	78.6	89.0
Довіра	83.0	81.8	84.1

Повага одне до одного	81.7	79.5	83.4
Чесність	78.0	74.2	80.9
Готовність розуміти одне одного	75.3	71.4	78.4
Любов	74.9	72.1	77.2
Відповідальність один за одного	69.8	68.2	71.1
Комфортно проводити час один з одним	69.2	64.5	72.9
Можливість все обговорити з партнером(-кою)	68.7	63.9	72.6
Готовність поступитися своїми інтересами заради іншого, відсутність егоїзму	58.8	59.2	58.4
Рівність чоловіка та дружини	54.2	57.2	51.8
Подружжя підходять один одному, доповнюють один одного	50.3	51.4	49.4
Подружжя не намагаються контролювати, обмежувати один одного	47.6	44.7	49.9
Можливість спілкуватися з іншими – друзями, знайомими	47.4	43.5	50.6
Можливість побути на самоті	35.7	30.4	40.0

Під час глибинних інтерв'ю було отримано схожі дані: здорові подружні стосунки переважна більшість учасників пов'язує з такими поняттями, як довіра, повага, взаєморозуміння, турбота, любов, допомога та підтримка, відповідальність.

- *«Здорові стосунки – це насамперед, мабуть, повага у відношенні один до одного, взаєморозуміння»* (жінка, 37 років, пара 3).
- *«Взаєморозуміння, слухати, підтримувати одне одного, любити, поважати, цінувати за все, що зробили, навіть за будь-які дрібниці»* (жінка, 40 років, пара 5).
- *«Якщо обидві людини люблять один одного і люблять, і поважають, і розуміють, і вважаю, що тоді будуть нормальні відносини, нормальні стосунки»* (чоловік, 48 років, пара 7).
- *«Саме головне, щоб один одного зрозумів»* (чоловік, 59 років, пара 10).

Деякі респонденти визначають здорові стосунки через відсутність нездорових проявів: зради, брехні, насильства тощо.

- *«Здорові стосунки – це коли токсичністю, брехнею, зрадою ти не розбиваєш власне Я в сім'ї»* (чоловік, 40 років, пара 3).
- *«Те, що немає в сім'ї жодного насильства у нас»* (жінка, 27 років, пара 4).

Окремі респондентки (це характерно саме для жінок як і в кількісному опитуванні), казали про важливість свободи, про те, що у стосунках важливо як давати свободу партнеру, так і не втратити себе, не «розчинитися» у стосунках:

- *«Кожна людина не повинна жити заради іншої людини – це насамперед. Бо якщо живеш для іншої людини і це знецінюється, це втрачає всякий сенс»* (жінка, 34 роки, пара 2).

- «... щоб люди давали один одному якийсь певний простір» (жінка, 26 років, пара 6).

В цілому респонденти вірно розуміють, що таке здорові подружні стосунки, згадуючи в основному ті напрямки, які пов'язані зі свідомою повагою до іншої особистості, а не просто романтичним «коханням».

Поширеність здорових стосунків

При оцінці поширеності здорових подружніх стосунків у близькому колі спілкування були отримані такі результати. Респондентів запитували «Як ви гадаєте, подружні стосунки серед ваших родичів в переважній більшості є здоровими?», а потім було аналогічне запитання щодо друзів та щодо знайомих/колеги/сусідів.

Як показано в таблиці 3.2., чим ближче коло спілкування, тим частіше люди схильні оцінювати подружні стосунки як здорові. Так, подружні стосунки в колі родичів вважає переважно здоровими 30,8% респондентів, в колі друзів – 25,6%, а в колі знайомих – тільки 15,7%. При цьому частка відповідей «частково здорові, частково – ні» та негативних відповідей практично однакова в усіх колах, натомість при оцінці стосунків серед неблизького кола більше стає тих, кому важко відповісти. В цілому можна сказати, що оцінка респондентами поширеності здорових подружніх стосунків є стабільною, не пов'язаною зі статтю, віком, типом населеного пункту тощо.

Таблиця 3.2. Оцінка поширеності здорових подружніх стосунків у близькому колі спілкування, %

Чи є подружні стосунки здоровими	серед родичів	серед друзів	серед знайомих, колеги, сусідів
Так	30.8	25.6	15.7

Частково здорові, частково – ні	54.4	57.8	60.1
Ні	5.5	5.4	5.9
Важко відповісти	9.3	11.3	18.3

Для більш точної оцінки поширеності здорових стосунків респондентам було запропоновано оцінити свої власні подружні стосунки за 7-ма критеріями, які стосуються довіри, почуття захищеності, поваги, спілкування, фінансів, сексу та кордонів особистості. Респонденти мали оцінити кожне з семи тверджень за чотирибальною шкалою від «Це зовсім не про наш шлюб» до «Це повністю про наш шлюб». Зведені результати представлені в таблиці 3.3.

Беручи до уваги описані обмеження дослідження, слід із обережністю інтерпретувати отримані твердження, адже саме на ці запитання респонденти схильні надавати соціально бажані відповіді. В цілому шість із семи тверджень більшістю (близько 80%) оцінені як такі, що повністю або скоріше описують шлюб респондентів. Меншою мірою респонденти схильні казати, що до їхнього шлюбу можна віднести останнє твердження «Ми можемо проводити час насамоті та вважати це здоровою частиною наших стосунків» (65,8%). Це ще раз підтверджує наведені вище міркування про те, що особистість, та її кордони меншою мірою сприймаються як важлива частина здорових стосунків.

Якщо описані вище проблеми у подружніх стосунках відрізнялися серед чоловіків та жінок, то позитивні твердження щодо власного шлюбу статистично значущо не відрізняються між представниками обох статей – за виключенням останнього твердження. Так, 61,1% чоловіків погоджується з тим, що вони з дружиною можуть проводити час на самоті та вважати це здоровою частиною їх стосунків, серед жінок таких більше – 69,6%. Ми не можемо бути цілковито впевнені, що респонденти при оцінці даних пози-

тивних тверджень не видають бажане за дійсне, однак різниця в осмисленні подружніх стосунків з боку чоловіків та жінок впевнено проявляє себе протягом аналізу усього масиву даних.

Твердження 1, 2, 4 та 6 мають вікові особливості – в групі віком 18–30 років з цими твердженнями щодо власного шлюбу погоджується від 88 до 91% опитаних, що значущо більше, ніж в цілому по масиву. Твердження 3, 4, 6, 7 мають також зв'язок з рівнем доходу – люди з низьким доходом рідше, ніж в середньому, погоджуються з даними твердженнями щодо власного шлюбу, з високим – частіше.

Таблиця 3.3. Погодження із твердженнями щодо власного шлюбу, %

Твердження щодо власного шлюбу	Не про наш шлюб (повністю або скоріше)	Про наш шлюб (повністю або скоріше)	Важко відповісти
В шлюбі ми повністю довіряємо один одному	15.5	79.5	5.1
У шлюбі я почуваю себе захищеним(-ою)	15.2	78.6	6.2
Ми з чоловіком (дружиною) поважаємо один одного	11.6	84.7	3.7
Ми з чоловіком (дружиною) можемо обговорити будь-що, спілкуватися на будь-які теми	15.5	80.9	3.6
Ми з чоловіком (дружиною) разом приймаємо фінансові рішення про доходи та витрати	16.2	80.6	3.2
Наші з чоловіком (дружиною) сексуальні стосунки побудовані на взаємній згоді, безпеці та взаємному комфорті	11.4	83.2	5.4

Ми можемо проводити час на самоті та вважати це здоровою частиною наших стосунків	29.1	65.8	5.0
---	------	------	-----

Для отримання числового вираження поширеності здорових стосунків на основі відповідей щодо наведених тверджень розраховано індекс здорових стосунків, який приймає три значення: здорові, майже здорові та нездорові. До «здорових стосунків» були віднесені ті анкети, де спостерігалось повне погодження з усіма твердженнями, до «майже здорових» – погодження або скоріше погодження, до «нездорових» – ті анкети, де були наявні непогодження з твердженнями. Жорсткі умови для отримання статусу «здорові стосунки» були задані навмисно, враховуючи те, що респонденти в цьому блоці схильні казати про свої стосунки краще, ніж це є насправді.

Розрахунки показують, що здоровими можна назвати стосунки 9,1% респондентів, у половини опитаних (50,9%) стосунки можна вважати майже здоровими, а у 40% – нездоровими. Оскільки самі твердження щодо власного шлюбу, що складають індекс, статистично значущо не відрізняються між чоловіками та жінками (як було показано вище), то й підсумковий індекс не має відмінностей в групах чоловіків та жінок. Немає зв'язку також з етапом шлюбу та іншими соціально-демографічними показниками, окрім матеріального становища. Як видно з таблиці 3.4, краще матеріальне становище пов'язано з більшою поширеністю здорових подружніх стосунків, а низький дохід – із поширеністю нездорових стосунків.

Таблиця 3.4. Індекс здорових стосунків у розрізі матеріального стану, %

Стосунки	Серед УСІХ	Матеріальне становище		
		низьке або нижче середнього	середнє	вище середнього або високе
Здорові	9.1	5.4	6.9	15.5

Майже здорові	50.9	47.1	50.9	56.4
Нездорові	40.0	47.5	42.2	28.1

Поширеність здорових стосунків під час глибинних інтерв'ю не вимірювалася.

Здорові стосунки в контексті старших поколінь

Для вивчення сімейного контексту щодо здорових стосунків у респондентів запитували, чи були стосунки їхніх батьків прикладом здорових подружніх стосунків. Відповіді на це запитання свідчать, що майже половина респондентів (48,8%) згодна з тим, що стосунки їхніх батьків були прикладом здорових стосунків, і практично стільки ж (45,3%) з цим не погоджуються. Деагрегація за статтю, втім, показує, що серед жінок набагато більше тих, хто не вважає стосунки батьків прикладом здорових стосунків (53,1% проти 37,8% у чоловіків) — див. таблицю 3.5. Це ще раз підтверджує те, що жінки частіше схильні осмислювати тему стосунків та критичніше ставитися до досвіду минулих поколінь.

Таблиця 3.5. Оцінка подружніх стосунків батьків, %

Чи можна сказати, що стосунки ваших батьків є (або були) прикладом здорових подружніх стосунків	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК (Так + Скоріше так)	48.8	56.6	42.5
НІ (Скоріше ні + Ні)	45.3	37.8	53.1
Важко відповісти	6.0	5.6	6.3

Очевидно, що серед тих респондентів, чії батьки самі не перебувають у шлюбі, оцінка подружніх стосунків батьків низька – 84,7% респондентів не вважають їхні стосунки здоровими (серед тих, чії батьки були у шлюбі, таких тільки 33,3%). Також важливим є фактор першого/повторного шлюбу – люди, які перебувають у повторному шлюбі, критичніше ставляться до стосунків батьків, ніж ті, хто перебуває у першому шлюбі. Аналогічно, люди, які спочатку були у цивільному шлюбі, більш критично оцінюють стосунки батьків, ніж ті, хто не перебував у цивільному шлюбі (хоча, оскільки серед респонденток зафіксована більша частка цивільних шлюбів, то, можливо, відіграє роль саме стать). Також більш критичними до стосунків батьків є респонденти на етапі новоствореного подружжя – 58,9% з них не вважають стосунки своїх батьків прикладом здорових подружніх стосунків.

Загалом три чверті респондентів (74,9%) повідомили, що їхні батьки перебувають (або перебували до кінця життя) у шлюбі, в той час як батьки інших респондентів розлучилися (16,9%), розійшлися (3,8%) або ніколи не перебували у шлюбі (2,1%). Цікаво, що в молодшій віковій групі спостерігається більша частка розлучень серед батьків (23,2%) та, відповідно, менша частка тих, чії батьки у шлюбі (61,9%).

При оцінці впливу батьків на подружні стосунки виявилось, що близько 30% опитаних вважають, що ані власні батьки, ані батьки чоловіка/дружини ніяк не вплинули на подружні стосунки. Вплив власних батьків на подружні стосунки як позитивний оцінили 39,0% респондентів (при цьому серед чоловіків так вважають значно частіше – 45,9%, ніж серед жінок – 33,4%). Негативним вважає цей вплив 12,0%. Вплив батьків партнера(-ки) як позитивний оцінює 31,2% (в тому числі 38,4% чоловіків та 25,4% жінок), як негативний – 18,3%.

Респондентів також питали, чи готові вони дослухатися до порад своїх батьків та батьків партнера(-ки) щодо їхніх подружніх стосунків. Як видно з таблиць 3.6 та 3.7, готовність дослухатися до порад своїх батьків відзначає трохи більше третини респондентів (35,9%), а до порад батьків партнера(-ки) – трохи більше чверті (27,6%). При цьому в обох випадках чоловіки

частіше говорять про готовність дослухатися, ніж жінки. Враховуючи вищу критичність жінок до батьківських подружніх стосунків, це виглядає логічно.

Таблиця 3.6. Готовність дослухатися до порад власних батьків, %

Чи готові ви дослухатися до порад ваших батьків щодо ваших подружніх стосунків?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК (Так + Скоріше так)	35.9	43.6	29.8
НІ (Скоріше ні + Ні)	44.0	37.0	49.6
Батьків вже немає	12.0	11.0	12.8
Важко відповісти	8.0	8.4	7.7

Таблиця 3.7. Готовність дослухатися до порад батьків партнера (-ки), %

Чи готові ви дослухатися до порад батьків вашого чоловіка / дружини щодо ваших подружніх стосунків?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК (Так + Скоріше так)	27.6	36.1	20.9
НІ (Скоріше ні + Ні)	49.4	44.9	53.0
Батьків вже немає	15.4	10.5	19.4
Важко відповісти	7.5	8.5	6.7

Готовність дослухатися до порад батьків зменшується у старшій віковій групі та на етапі шлюбу «порожнє гніздо», але це відбувається природним чином, внаслідок того, що у старших вікових групах більше частка тих, чії батьки (або батьків партнера(-ки)) померли.

Під час глибинних інтерв'ю учасників запитували про те, чи були в них якісь настанови батьків (прабатьків), яким має бути щасливий шлюб та здорові подружні стосунки. Більшість опитаних відзначила, що ця тема взагалі не обговорювалася. А ті, хто згадували якісь вказівки, вказували на традиційний розподіл гендерних ролей – чоловік як голова сім'ї, жінка – займається побутом. Майже всі, хто надав відповідь на цю тему – це жінки (тільки один чоловік зміг пригадати якісь настанови):

- *«Знаєте, як мама вчила, ось, має бути прибрано, має бути наготовлено»* (жінка, 34 роки, пара 2).
- *«Настанови, мабуть, були більше зі сторони бабусі, яка мені казала, що чоловік має бути, забезпечувати родину, що він має бути головою родини, заступником твоїм має бути»* (жінка, 37 років, пара 3).
- *«Ну, не навчали. Наприклад, я дивилася на стосунки мами з татом і я уже собі уявляла якусь ідеальну картину собі, типу, як тато ставиться до мами, як мама ставиться до тата і воно мені в голові вимальовувалося, як має бути. Є, наприклад, такі, де, як у мене мама з татом, де чоловік, типу, бере участь, допомагає мамі. І для мене було також важливо щоб у мене був теж такий чоловік, який допомагав мені, щоб ми все робили разом»* (жінка, 27 років, пара 9).
- *«Бабуся завжди говорила, що треба добре готувати вміти, акценти ставила, треба бути господинею»* (жінка, 49 років, пара 11).
- *«Люби жінку і головне, щоб гроші були, ось так було»* (чоловік, 28 років, пара 12).

Декого застерігали від проблем, які можуть виникнути у зв'язку із вживанням партнером алкоголю:

- *«Прям так, щоб говорити, що це буде щасливий шлюб – ні. Але говорили, що партнер має бути, такі критерії були, що він має бути з ціллю по житті. Що алкоголю, наприклад, не такому, що разовому, там, бокалу чи в компанії, по святку, а таких регулярних вживань, так сказати, п'янства, цього в сім'ї не повинно бути. Рукоприкладства також – це не норма для сім'ї і для відносин»* (жінка, 28 років, пара 12).

Отже, чоловікам здебільшого не говорять про подружні стосунки (та тим більше як їх будувати) під час зростання та соціалізації в сім'ї. Втім, із життя власних батьків деякі учасники зробили власні висновки, й для когось стосунки батьків є свого роду антиприкладом, взірцем того, як не потрібно робити в подружньому житті:

- *«Я виріс без батька. Батько, получається, пішов, коли мені було 3 роки. Тому я виріс без батька. А мама, в свою чергу, звичайно, мені*

розповідала, як потрібно, щоб було. От дивись, як у нас, дивись, щоб так не було» (чоловік, 48 років, пара 7).

- *«Моя мама терпіла заради дітей, я би сказав. Потім, можна сказати одне, що нічого доброго у тому немає. Хіба тільки дітям добре, а їй точно немає нічого. Для галочки діти мають батька» (чоловік, 30 років, пара 9).*

Загалом з 24-х учасників шестеро (кожен четвертий) сказали, що їхні батьки розлучились, і ще троє (кожен восьмий) – що стосунки батьків були такими, які не хотілося б наслідувати, радше навпаки. Ці дані дуже добре узгоджуються з даними кількісного опитування, де 22,8% респондентів вказали, що їхні батьки так чи інакше не перебували в шлюбі, а 15,8% – що стосунки їхніх батьків точно не були прикладом здорових подружніх стосунків.

Висновки до розділу 3

- Респонденти в цілому трактують здорові стосунки як рівноправні й партнерські, де ключовими елементами є довіра, розуміння одне одного та повага, а не почуття любові.
- Найбільш часто як головна ознака називалися довіра, взаєморозуміння та повага, як додаткові ознаки частіше за все вказувалися повага, любов, взаєморозуміння, турбота/підтримка.
- Серед чоловіків кожен п'ятий не дав жодної характеристики здорових стосунків, тоді як серед жінок таких було тільки 7,4%.
- Для респондентів суттєвими характеристиками здорових подружніх стосунків є ті, які стосуються взаємодії, водночас те, що стосується власної особистості, її розвитку та збереження кордонів, отримує менше половини ствердних відповідей при виборі із запропонованих альтернатив.
- Вікові особливості стосуються тверджень щодо особистості та її можливостей у шлюбі. Можливість спілкуватися з друзями та можливість побути на самоті частіше обирається респондентами молодшої вікової групи.

- Чим ближче коло спілкування, тим частіше люди схильні оцінювати подружні стосунки в цьому колі як здорові. Так, подружні стосунки серед родичів вважають переважно здоровими 30,8%, серед друзів – 25,6%, в колі знайомих – 15,7% – незалежно від соціально-демографічних характеристик.
- Здоровими можна назвати стосунки 9,1% респондентів, у половини опитаних (50,9%) стосунки можна вважати майже здоровими, а у 40% – нездоровими, відмінностей між чоловіками та жінками немає. Також немає зв'язку з етапом шлюбу та іншими соціально-демографічними показниками, окрім матеріального становища. Вищий дохід пов'язаний з більшою поширеністю здорових подружніх стосунків, а низький – нездорових.
- Серед жінок набагато більше тих, хто не вважає подружні стосунки власних батьків прикладом здорових стосунків (53,1% проти 37,8% у чоловіків). Це ще раз говорить про те, що жінки більше схильні осмислювати тему стосунків та, відповідно, критичніше ставитися до досвіду минулих поколінь.
- Готовність дослухатися до порад своїх батьків відзначає 35,9% респондентів, а до порад батьків партнера(-ки) – 27,6%. В обох випадках чоловіки частіше говорять про готовність дослухатися, ніж жінки.
- Більшість опитаних під час глибинних інтерв'ю відзначила, що тему здорових подружніх стосунків батьки з ними в юності взагалі не обговорювали. Ті, хто згадували якісь вказівки, вказували на традиційний розподіл гендерних ролей – чоловік як голова сім'ї, жінка – займається побутом.
- Для когось стосунки батьків є свого роду антиприкладом, взірцем того, як не потрібно робити в подружньому житті. Кожен четвертий учасник глибинних інтерв'ю сказав, що їхні батьки розлучились, кожен восьмий – що стосунки батьків були такими, які не хотілося б наслідувати, радше навпаки. Ці дані дуже добре узгоджуються з даними кількісного опитування.

4. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

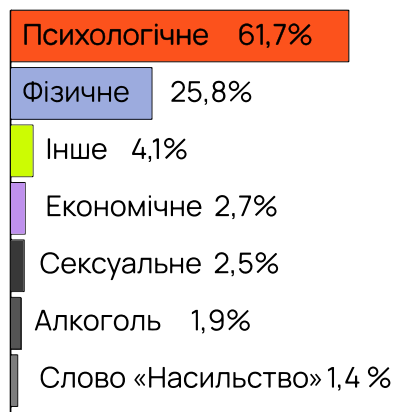

Уявлення про домашнє насильство

На початку блоку про домашнє насильство та токсичні стосунки респондентів під час онлайн-опитування запитували, чи знають вони, що таке домашнє насильство. При негативній відповіді два наступних запитання про те, як саме вони розуміють домашнє насильство, респондентам не ставилися. Отже, про знання щодо домашнього насильства говорить більшість респондентів. Відповідь «Так, добре знаю» обрало 54,9%, «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» – 35,2%. Кожен десятий (9,9%) – не знає. Аналіз показує, що ні стать, ні вік не пов'язані з обізнаністю, натомість більш важливим є сімейний контекст. Частіше знають про домашнє насильство ті, в кого вже не перший шлюб (64,3%), ті, хто був у цивільному шлюбі (63,1%) та ті, чиї батьки не перебувають у шлюбі (64,1%). Значущо менше знайомі з поняттям домашнього насильства респонденти з Західного регіону (45,8%). Етап шлюбу не пов'язаний зі знанням про насильство.

Респондентам, які вказали, що їм відомо про домашнє насильство (N=901), було запропоновано відповісти на відкрите запитання «В чому, на вашу думку, проявляється домашнє насильство у стосунках чоловіка та жінки. Назвіть, будь ласка, все що відповідає вашим поглядам». Для відповідей було надано 5 рядків. В результаті отримано 2194 змістовні відповіді, тобто трохи менше половини з 4505 (901x5) можливих. Відповіді на відкрите запитання

згруповані в чотири види насильства, також окремо виділені ті, що стосуються вживання алкоголю/наркотиків, просто відповіді «насильство» та відповіді «інше», де респонденти вказували те, що не є насильством (типу «стрес», «не кохання», «депресія» тощо). Нижче наведено перелік згрупованих відповідей, їхню кількість та частку серед загального числа відповідей:

Всупереч гіпотезі про те, що в основному респонденти ідентифікують фізичне насильство, серед відповідей переважали ті, що стосуються психологічного насильства (61,7%). Фізичне насильство займає чверть (25,8%) усіх згадувань. Економічне та сексуальне насильство ідентифікуються значно гірше та займає лише 2,7% та 2,5% всіх відповідей.

Респондентам також пропонувалося закрите запитання з вже наявними ознаками різних типів насильства, з якими вони могли погодитись чи ні: «В чому ще, на вашу думку, проявляється домашнє насильство у стосунках чоловіка та жінки? Назвіть, будь ласка, все що відповідає вашим поглядам». Ствердні відповіді згруповано в таблиці 4.1. Як і під час відповіді на попереднє відкрите запитання, фізичне та психологічне насильство ідентифікуються краще за інші види – 93,0 та 90,5% респондентів при наявності визначення погоджуються, що це насильство. Сексуальне насильство ідентифікує 84,9%, економічне – 77,9%. Три види насильства з чотирьох жінки ідентифікують значущо краще, фізичне насильство – обидві статі однаково. Зауважимо, що відповідь на це запитання надавали тільки ті, хто вже принаймні щось чули про домашнє насильство, тобто загалом ідентифікація цих видів насильства буде нижчою.

Таблиця 4.1. Ідентифікація типів насильства, % ствердних відповідей, у розрізі статі

В чому ще проявляється домашнє насильство у стосунках чоловіка та жінки	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Завдання фізичної шкоди — завдання побоїв, тілесних ушкоджень	93.0	91.8	94.1
Психологічний тиск шляхом образ, погроз, залякування, приниження	90.5	87.3	93.2
Примус до сексуальних контактів проти волі	84.9	80.5	88.5
Позбавлення людини грошей, житла, їжі, одягу та іншого майна	77.9	72.5	82.4

Практично немає інших (крім гендерного) соціально-демографічних вимірів, пов'язаних з ідентифікацією насильства, крім поодиноких виключень (так, приміром, на пізньому етапі шлюбу фізичне насильство ідентифікується гірше — тільки 86,8% респондентів, психологічне насильство гірше визначається людьми з середньою чи початковою освітою — 80,3%).

Поширеність домашнього насильства

Всіх респондентів запитували про те, наскільки поширеним, на їхню думку, є насильство в подружніх стосунках. 70,0% вважає, що воно є поширеним (в тому числі 16,3% — дуже поширене, 53,7% — досить поширене), і тільки 14,3% вважає його не поширеним (13,7% — не дуже поширене, 0,6% — зовсім не поширене). Не надали відповіді 15,6%. Гендерні відмінності можна спостерігати на всіх рівнях — жінки в півтора раза частіше вважають насильство поширеним, вдвічі рідше — непоширеним, та рідше вагаються із

відповіддю. Як видно з таблиці 4.2 всі відмінності є статистично значущими. Як і в питанні ідентифікації насильства, саме гендерний вимір є найважливішим предиктором уявлень про поширеність насильства у подружніх стосунках. Частково відіграє роль вік (у старшій віковій групі менше тих, хто вважає насильство поширеним – 63,7%), статус батьків (серед тих, чії батьки не в шлюбі, частіше зустрічаються уявлення про поширеність насильства – 77,5%). Також частіше відповідають про поширеність насильства респонденти на етапі шлюбу «перша дитина» (78,1%).

Таблиця 4.2. Уявлення про поширеність насильства у подружніх стосунках, у розрізі статі, %

Насильство в подружніх стосунках може приймати різні форми – фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. У цілому, на вашу думку, наскільки домашнє насильство у різних його проявах поширене у подружніх стосунках в Україні?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ПОШИРЕНЕ (Дуже поширене + Досить поширене)	70.0	60.1	78.0
НЕПОШИРЕНЕ (Не дуже поширене + Зовсім не поширене)	14.3	20.6	9.3
Важко відповісти	15.6	19.3	12.7

Домашнє насильство у близькому колі спілкування

Надзвичайно важливим показником є відповідь на запитання про наявність насильства у близькому колі спілкування. З одного боку, це запитання про конкретні факти й не передбачає оцінки, яка може бути викривлена, адже

респонденти не експерти з цього питання, з іншого – воно не настільки чутливе, аби дати викривлення, що можливі при занадто особистих запитаннях, котрі стосуються самого респондента. Формулювання запитання передбачало відповіді щодо 1) родичів, 2) друзів, 3) колег, сусідів, знайомих: «Чи відомі вам випадки насильницьких подружніх стосунків серед ваших близьких, родичів, друзів, знайомих, сусідів, колег?». В таблиці 4.3 згруповані відповіді щодо випадків насильства серед усіх респондентів, та окремо серед чоловіків та жінок. Про відомі їм випадки насильства стосовно родичів та друзів повідомляють набагато більше жінок, ніж чоловіків. Майже чверті жінок (24,4%) відомі такі випадки серед родичів, 22,1% – серед друзів. Серед чоловіків про це повідомляє тільки 14,6% та 14,9% відповідно. Більше третини (35,3%) відзначають такі випадки у ширшому колі – колеги, знайомі, сусіди. Третині респондентів такі випадки невідомі, в тому числі 41% чоловіків та 29,3% жінок.

Таблиця 4.3. Наявність насильства у близькому колі спілкування, у розрізі статі, %

Чи відомі вам випадки насильницьких подружніх стосунків серед ваших близьких, родичів, друзів, знайомих, сусідів, колег?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК, серед родичів	20.0	14.6	24.4
ТАК, серед друзів	18.9	14.9	22.1
ТАК, серед колег, сусідів, знайомих	35.3	33.7	36.6
НІ, НЕ ВІДОМІ	34.5	41.0	29.3

Як і всі інші питання, пов'язані з насильством, наявність насильства у близькому колі має яскраво виражену кореляцію зі статтю респондента. Також важливим, як і при обізнаності щодо насильства, є сімейний контекст: частіше повідомляють про випадки домашнього насильства серед родичів та серед друзів ті, в кого вже не перший шлюб, ті, хто був у цивільному шлюбі та ті, чії батьки не перебувають у шлюбі. Відповідно, у цих же групах рідше зустрічаються відповіді «не відомі».

Тема домашнього насильства в глибинних інтерв'ю

Під час глибинних інтерв'ю сенситивна тема насильницьких подружніх стосунків спершу викликає в учасників заперечення та бажання сказати, що вони нічого про це не знають. Але навіть в рамках одного інтерв'ю учасники, які спочатку казали, що не можуть згадати прикладів, потім згадували та розповідали історії про насильницькі подружні стосунки у близькому колі спілкування. Учасниці, які мали особистий досвід переживання насильницьких стосунків, відрефлексували його та спокійно про нього розповідають (серед 12 респонденток таких було 2).

Більшість учасників глибинних інтерв'ю стикалися із ситуацією домашнього насильства у подружніх стосунках свого близького кола (родичі, друзі, знайомі, сусіди). 9 з 12 (три чверті) респондентів-чоловіків та 6 з 12 (половина) респонденток-жінок зазначили, що їм відомі випадки насильницьких подружніх стосунків у близькому колі спілкування. В усіх описаних учасниками випадках насильницьких подружніх стосунків відбувалося насильство з боку чоловіка стосовно жінки.

- ***«У мене кум... бив дружину. І їй ногу зламав, що 3 операції було... Ревнощі до всього, що рухається і не рухається. І якесь таке, типу, власності. Нікуди не ходити, ні з ким не спілкуватись. До нас ніхто, сиди дома і не ходи ніде»*** (жінка, 42 роки, пара 1).

- *«Якщо брати мою маму, у неї є насильство в сім'ї фізичне. Я говорю...: «Мамо, маємо кризовий центр, ти можеш зняти житло, ти можеш щось». – «Ні. Я сюди дуже багато вклала в це житло, я звідси не піду, я тут і помру», «У мене двоюрідний брат дуже сильно б'є свою дружину» (жінка, 34 роки, пара 2).*
- *«Ось такі, в принципі, стосунки, мабуть, мої батьки мали. У них так, що мама слухає лише тата. Вона ніде не працює, вона підконтрольна цим грошам, вона нічого собі купити не може. Одягається вона лише, як він скаже. І живе, їсть, п'є лише, як він скаже. Все» (жінка, 40 років, пара 5).*
- *«Я так думаю, що бувають, якщо тиран або деспот вимагає сексу від жінки. І вона розуміє, що якщо вона йому не дасть, то він її дасть з кулака по губам чи де там перепаде, і все рівно візьме її силою, згвалтує. Це таке було навіть в моїх дальніх родичів. Там же і дядько був такий за 50, мабуть, 5. Йому терміново потрібно був секс, а жінка каже: «День білий, син вдома. Який секс? Зачекай хоч до вечора. Син десь піде на дискотеку чи до дівчини». А він «під газом» був. Давай, мені терміново потрібно. Мені це не розповідала ця жінка, а вона поділилась з моєю жінкою. То каже, що він їй порозривав, і за волосся тягнув. Щось замкнуло в голові таке. Дуже неприємна ситуація була. І ця жінка замовчала цю ситуацію. Ніякої поліції не було. Це на рівні сім'ї і найближчих родичів це відбулось. І звісно, що ніхто не вмішувався. Тому що вона каже: «Та що тут вмішуватись? Це наша сім'я» (чоловік, 44 роки, пара 5).*

Учасники глибинних інтерв'ю більше схильні відносити до насильства насамперед його фізичні прояви як найбільш явні та зрозумілі. Втім, інші види насильства також ідентифікуються респондентами, особливо тими, хто мав такий досвід. Психологічне насильство у подружніх стосунках:

- *«Це: ти негарна, ти незграбна, ти дурна, це залякування. Це, там, навіть не б'єш, а ти кажеш: «Я тебе вдарю», – це вже ти залякав, це вже психологічне насильство, так. Коли я заберу, там, твоїх дітей. Це все. Коли ти починаєш боятися людину, яка тобі щось каже. Коли ти боїшся додому піти»* (жінка, 34 роки, пара 2).
- *«Психологічне насильство – це саме придушення особистості людини, тобто знищення людини, як факт, що ти ніхто, ти не будеш кимось, ти не досягнеш цілей тощо»* (чоловік, 40 років, пара 3).
- *«Психологічне – це, напевно, коли чоловік кожен день принижує жінку, каже: «Ти тупа, наприклад. Ти не розумна. Ти не гарна»* (жінка, 27 років, пара 9).

Економічне насильство у подружніх стосунках розпізнається гірше, ніж інші типи насильства. Якщо психологічне насильство може здійснюватися і жінками стосовно чоловіків, то економічне, зважаючи на більш вразливе становище жінки, здійснюється чоловіками щодо жінок:

- *«Це та людина, з якою я жила попередньо, яка, в принципі, це робила, так, лишала мене коштів, коли я була в декреті, забороняла щось робити, контролювала конкретно так»* (жінка, 37 років, пара 3).
- *«Це були сусіди. Так, там її співмешканець дуже сильно її контролював, оскільки вона не працювала. І дитина в неї була. І аж до поділу черешні, кому скільки. Він рахував кісточки, щоб дитина не з'їла більше, ніж він. Те саме масло зважував»* (жінка, 40 років, пара 5).

Сексуальне насильство у подружніх стосунках виявилось досить складною темою. В рамках одного глибокого інтерв'ю часто траплялися неузгоджені відповіді, адже, тема сексуального насильства в уяві людей в основному пов'язана зі згвалтуванням незнайомцями. Примус до сексу

у подружніх стосунках далеко не завжди розпізнається як насильство, з огляду на гендерні стереотипи, поширені в суспільстві. Самі жінки кажуть, що їх не примушують, і тут же розповідають, що погоджуються на секс у той час і спосіб, який є зручним для чоловіка, ігноруючи власні (не)бажання:

- (про примус дружини до сексу) *«А для чого вона з ним одружена?...Це навіть смішно, я не знаю»* (чоловік, 30 років, пара 9).
- *«Ну як, якщо чоловік, бачу, що треба, отже, треба. Я ніколи не відмовляю. Навіть вранці прокидається рано. Тож у нас не завжди збігається так. А я ще трохи хочу спати, але я вже звикла. Теж можу поступитися. Важко заснути потім, але все ж таки»*. І ця ж респондентка далі каже: *«Звичайно, якщо скажу: «Я не хочу. Взагалі не хочу. Все, відсунься». Він відсунеться, навіть жодного слова не сказав»* (жінка, 57 років, пара 10).
- *«Не знаю. Людина сама погоджується. Тобто її не заставили насильницько якось. Вона сама вирішила для себе, що вона хоче, так сказати, зробити приємно чоловікові, коли сам не хочеш»* (жінка, 28 років, пара 12).

Тільки двоє з дванадцяти чоловіків прямо визнали неможливість примусу дружини до сексу (причому один з них – після власного досвіду такого примусу, про який він шкодує):

- *«Так, був гріх (про примус дружини до сексу – С.Ш.). І після цього механічного сексу я зрозумів, що примушувати без сенсу, тому що я ніколи навіть не користувався послугами цих повій. Мені здається, що це навіть гірше, ніж з повією секс мати. Коли людина не хоче, то вимагати, заставляти від неї секс, щоб вона виконувала, це ні»* (чоловік, 44 роки, пара 5).
- *«Чим відрізняється згвалтування у парку від згвалтування вдома на ліжку чоловіком? На мій погляд, воно нічим не відрізняється»* (чоловік, 40 років, пара 3).

Наведене нижче висловлювання чоловіка щодо сексу з дружиною без її згоди базується на ідеї про те, що примусом можна вважати хіба що секс із застосуванням фізичної сили, при цьому жінка чинитиме спротив та отримує тілесних ушкоджень. Всі інші види примусу не сприймаються як секс без згоди. Ідея про те, що сексуальні стосунки в шлюбі потребують згоди, що шлюб — це не «абонемент» на секс, на жаль, поки що не панівна. З точки зору респондента, наполягання на сексі є нормальним, навіть якщо дружина цього не хоче, щобільше, йому не спадає на думку, що вона може цього не хотіти:

- **«Немає такої жінки, щоб не хотіла, і такого поняття, як чіплявся і щось таке... Так і жінку не можна ні змусити, ні насильно, якщо на ній немає фізичних тілесних ушкоджень»** (чоловік, 43 роки, пара 1).

Отже, на прикладі сексуального аспекту можна побачити, що людям важко ідентифікувати токсичні або насильницькі стосунки саме через глибоко вкорінені ідеї гендерної нерівності: подекуди чоловіки вважають шлюб свого роду «абонементом» на секс; жінки погоджуються на секс не заради власного задоволення, а для зручності партнера.

Висновки до розділу 4

- Більшість респондентів кажуть, що їм відомо, що таке домашнє насильство. Відповідь «Так, добре знаю» надали 54,9%, «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» — 35,2%. Кожен десятий (9,9%) — не знає. Аналіз показує, що ні стать, ні вік, ні етап шлюбу не пов'язаний зі знанням про насильство.
- Всупереч гіпотезі про те, що в основному респонденти ідентифікують фізичне насильство, серед відповідей про те, що таке домашнє насильство, переважали ті, що стосуються психологічного насильства (61,7%).

Фізичне насильство займає чверть (25,8%) усіх згадувань. Економічне та сексуальне насильство ідентифікуються значно гірше та займає лише 2,7% та 2,5% всіх відповідей.

- Три види насильства з чотирьох жінки ідентифікують значущо краще, фізичне насильство – обидві статі однаково.
- 70,0% вважає, що домашнє насильство є поширеним, 14,3% вважає його не поширеним. Жінки в півтора рази частіше вважають насильство поширеним, вдвічі рідше – непоширеним.
- 24,4% жінок відомі випадки домашнього насильства в колі родичів, 22,1% – серед друзів. Серед чоловіків про це повідомляє 14,6% та 14,9%. 35,3% безвідносно до статі відзначають про такі випадки у ширшому колі – колеги, знайомі, сусіди. Третині респондентів такі випадки невідомі, в тому числі 41% чоловіків та 29,3% жінок.
- Більшість учасників глибинних інтерв'ю (три чверті чоловіків та половина жінок) стикалися із ситуацією домашнього насильства у подружніх стосунках свого близького кола (родичі, друзі, знайомі, сусіди). В усіх описаних учасниками випадках відбувалося насильство з боку чоловіка стосовно жінки.

5. ТОКСИЧНІ СТОСУНКИ

Уявлення про токсичні стосунки

Респондентів під час онлайн-опитування запитували, чи знають вони, що таке токсичні подружні стосунки. На відміну від обізнаності щодо домашнього насильства, про токсичні стосунки знає трохи більше половини респондентів. Відповідь «Так, добре знаю» обрало 19,3%, «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» – 37,1%. Більше третини (37,8%) – не знає. Чоловіки набагато менше обізнані з поняттям токсичних подружніх стосунків, ніж жінки – див. таблицю 5.1. Серед жінок знає про токсичні стосунки кожна четверта (24,9%), серед чоловіків – вдвічі менше (12,3%). Серед незнайомих з цим поняттям зворотне співвідношення – 49% у чоловіків та 28,9% у жінок.

Як і при обізнаності щодо насильства, важливим виявляється сімейна історія – частіше знають про токсичні стосунки ті, в кого вже не перший шлюб (25,3%) та ті, чиї батьки не перебувають у шлюбі (26,8%). Значущо менше знайомі з поняттям токсичних стосунків респонденти із сільської місцевості (14,3%) та респонденти із середньою освітою (12,3%).

Таблиця 5.1. Обізнаність щодо токсичних стосунків, у розрізі статі, %

Чи знаєте ви, що таке «токсичні подружні стосунки»?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК, добре знаю	19.3	12.3	24.9
ТАК, щось чув/чула, проте точно не знаю	37.1	31.6	41.6

Ні, не знаю	37.8	49.0	28.9
Важко відповісти	5.7	7.0	4.7

Для учасників глибинних інтерв'ю тематика токсичних подружніх стосунків виявилася більш складною, ніж розмова про здорові подружні стосунки. Частина учасників, переважно чоловіки (інколи й жінки), орієнтуючись на буквально розуміння прикметника «токсичний», висловила припущення, що це стосунки, де партнери або отруюють один одного або вживають токсичні речовини:

- *«Приблизно я можу зрозуміти, що один одного отруюють»* (чоловік, 43 роки, пара 1).
- *«Чесно, щось, мабуть, із наркотиками. Не знаю, щось таке»* (чоловік, 26 років, пара 4).
- *«Це, може, із наркотиками щось пов'язано»* (жінка, 33 роки, пара 8).
- *«Хтось когось підтрює, чи що?»* (чоловік, 59 років, пара 10).

Краще розуміють зміст словосполучення «токсичні стосунки» жінки (що підтверджується даними кількісного опитування). Більшість з них вказує на телебачення та інтернет (соцмережі, такі як Інстаграм) як джерела інформації про це явище.

- *«Коли один одному заважають жити, як то кажуть. Ці всі ці передачі, як от «Стосується кожного, «Говорить Україна»»* (жінка, 40 років, пара 5).
- *«Наприклад, жінка або чоловік, не знаю, він просто завжди від тебе щось хоче, від тебе щось вимагає, а взамін нічого не дає. Але щось хоче для себе. Тебе принижує, тебе обзиває, ну, це, напевно, токсичні стосунки... Через Інстаграм було, десь ці всі блогери і тому подібне. Вони всі розказують, які у них стосунки з їхніми чоловіками були ідеальні, а потім стали токсичними»* (жінка, 27 років, пара 9).

- *«Саме цей термін почула з телевізора... Це було шоу, де учасники були, вони знімали різні соціальні проекти, ролики і обговорювалося про насильство в сім'ї, про токсичні відносини»* (жінка, 28 років, пара 12).
- *«У пригніченні передусім партнерами один одного. Тобто, коли люди почуваються і фізично, і морально не комфортно»* (жінка, 49 років, пара 11).

Деякі з учасників казали про власний досвід токсичних стосунків у попередньому шлюбі (або стосунках), і саме цей відрефлексований власний досвід дозволяє таким людям краще розуміти сутність токсичних стосунків.

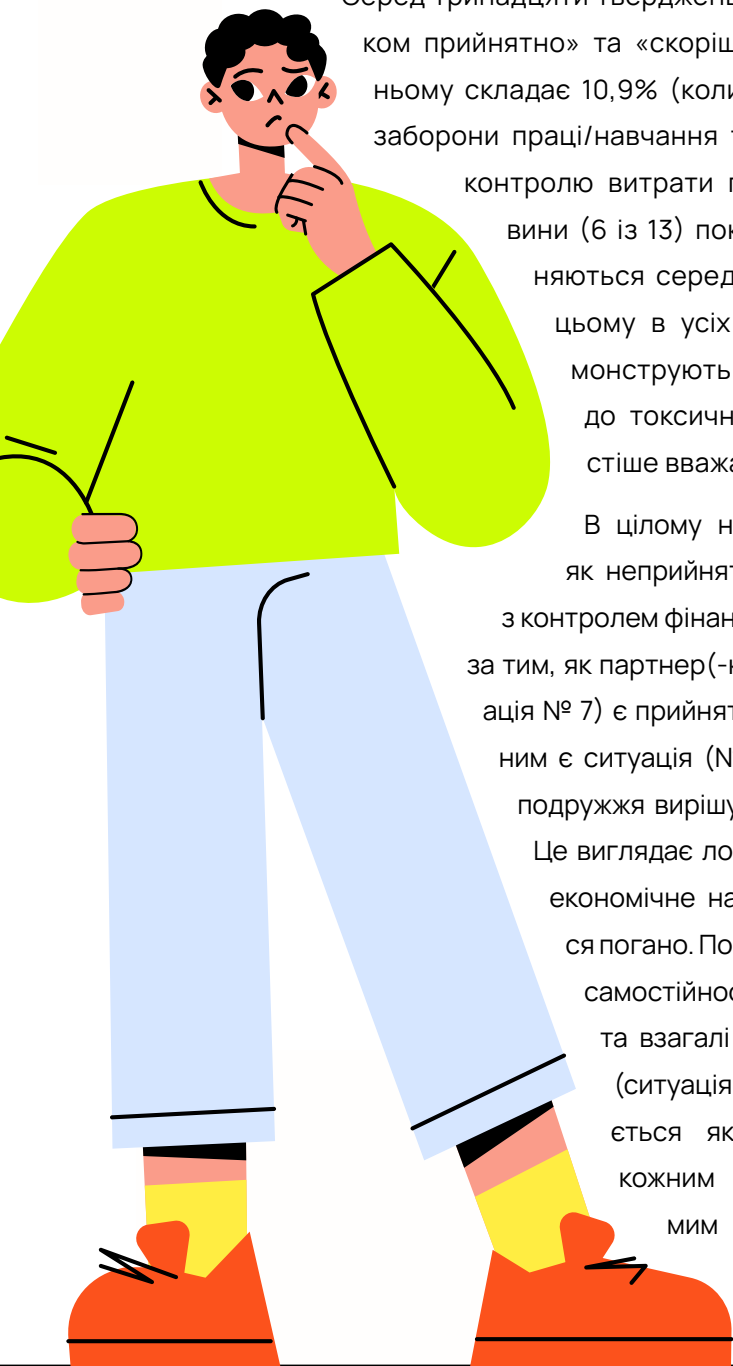
Прийнятність та розпізнавання токсичних стосунків

Толерантність до токсичної поведінки вимірювалася в кількісному опитуванні через відповіді на запитання про те, наскільки прийнятним для подружніх стосунків є той чи інший тип поведінки. Потрібно брати до уваги можливість соціально бажаних відповідей на цей блок запитань, це означає, що реально рівень прийнятності токсичних проявів може бути вище. Звичайно, беручи до уваги те, що пропонувалося оцінити негативні явища, більшість позначило їх як неприйнятні. Відповіді (сума відповідей «цілком прийнятно» та «скоріше прийнятно») щодо всіх 13-ти запропонованих тверджень зведені в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2. Прийнятність токсичної поведінки у подружніх стосунках, % відповідей «Цілком прийнятно» + «Скоріше прийнятно», у розрізі статі

Наскільки прийнятними з вашої точки зору для подружніх стосунків є такі речі	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Чоловік / дружина інколи може штовхнути, дати ляпаса, вдарити предметами чи рукою / ногою свою дружину / чоловіка	3.6	4.6	2.7

Чоловік / дружина одноосібно розв'язує важливі питання спільного життя	11.6	14.3	9.5
Чоловік / дружина погоджується на секс із партнеркою / партнером, навіть якщо йому(їй) цього не хочеться	15.5	16.5	14.7
Чоловік / дружина контролює, де перебуває та з ким спілкується його партнерка / її партнер	16.1	16.1	16.0
Чоловік / дружина критикує, сварить свою(-го) партнерку / партнера	13.5	17.4	10.3
Чоловік / дружина контролює, як партнерка / партнер витрачає гроші	23.4	30.1	17.9
Чоловік / жінка контролює мобільний телефон партнерки / партнера (дзвінки, повідомлення) або соціальні мережі	7.3	8.9	6.0
Чоловік / дружина наполягає на сексі, навіть якщо партнерці(-у) не дуже цього хочеться	5.8	8.3	3.8
Займатися сексом з чоловіком / дружиною, коли людина не хоче цього	4.7	5.6	4.0
Достатньо, щоб хтось один із подружжя вирішував, як витратити гроші	16.5	20.1	13.7
Чоловік / жінка забороняє партнерці(-у) працювати або навчатися	2.7	3.4	2.1
Чоловік/жінка контролює використання партнеркою(-ом) соціальних мереж, як-от «Фейсбук», «Твіттер» тощо	6.3	8.0	5.0
Чоловік / дружина контролює те, що робить його / її партнерка / партнер	14.4	18.1	11.5
В СЕРЕДНЬОМУ	10.9	13.2	9.0

Серед тринадцяти тверджень частка відповідей «цілком прийнятно» та «скоріше прийнятно» в середньому складає 10,9% (коливаючись від 2,7% щодо заборони праці/навчання та сягаючи 23,4% щодо контролю витрати грошей). Близько половини (6 із 13) показників значущо відрізняються серед чоловіків та жінок, причому в усіх випадках чоловіки демонструють більшу толерантність до токсичної поведінки, тобто частіше вважають її прийнятною.

В цілому найгірше ідентифікується як неприйнятна поведінка, пов'язана з контролем фінансів – для 23,4% контроль за тим, як партнер(-ка) витрачає гроші (ситуація № 7) є прийнятним, для 16,5% прийнятним є ситуація (№ 10), коли хтось один із подружжя вирішував, як витратити гроші. Це виглядає логічно, враховуючи те, що економічне насильство ідентифікується погано. Позбавлення партнера(-ки) самостійності у сфері спілкування та взагалі контроль партнера(-ки) (ситуація № 4 та № 14) сприймається як прийнятна приблизно кожним шостим – кожним сьомим респондентом (16,1% та 14,5%), що також логічно, враховуючи меншу

цінність кордонів особистості для подружніх стосунків. Кожен дев'ятий (11,6%) вважає прийнятною ситуацію № 2 – «Чоловік/дружина одноосібно розв'язує важливі питання спільного життя».

Аналіз сексуальної сфери подружніх стосунків показує, що ситуація № 3 – «Чоловік/дружина погоджується на секс із партнеркою/партнером, навіть якщо йому (їй) цього не хочеться» сприймається як прийнятна в 15,5%, тоді як в інших формулюваннях (ситуація № 8 та № 9) – є прийнятною втричі рідше (5,8% та 4,7%). Як зазначалося вище, сексуальний аб'юз ідентифікується респондентами загалом погано, а тому ситуація «секс проти волі» розпізнається як неприйнятна, а вже ситуація «погодження», навіть без бажання – розпізнається як неприйнятна рідше.

Контроль соцмереж, мобільного телефону дуже рідко сприймається як прийнятний – цікаво, що контролювати спілкування з друзями виявилось більш прийнятним, ніж контролювати соцмережі та телефон, ймовірно, це віддзеркалює сучасну ситуацію цифрового світу. Зовсім рідко (3,6%) трапляється толерування фізичного впливу (штовхання, ляпаси, удари тощо) та заборони навчатися/працювати (2,7%).

Для отримання числового вираження прийнятності токсичних проявів на основі відповідей щодо наведених тверджень розраховано індекс толерантності до токсичності, який приймає три значення: повне несприйняття токсичності, часткове несприйняття токсичності та толерантність до токсичності. До «повне несприйняття токсичності» були віднесені ті анкети, де спостерігалось повне несприйняття наведених ситуацій, до «часткове несприйняття» – несприйняття або скоріше несприйняття, а «толерантність до токсичності» – ті анкети, де була висловлена прийнятність наведених ситуацій. Жорсткі умови для отримання статусу «повне несприйняття токсичності» були задані навмисно, враховуючи те, що респонденти в цьому блоці схильні надавати соціально бажані відповіді та завищувати свою неприйнятність негативних вчинків.

Розрахунки показують, що «повне несприйняття токсичності» характерно для 7,4% респондентів, у більшості опитаних (72,6%) є часткова толерантність до токсичності, а кожного п'ятого (20,0%) можна назвати толерантним до токсичності, тобто це люди, для яких прийнятними є наведені дані. Підсумковий індекс відрізняється в групах чоловіків та жінок (таблиця 5.3) – толерантність до токсичності серед чоловіків вища. Це зрозуміло, адже по половині окремих показників, з яких складається індекс, так і було, водночас, не було жодного показника, де б жінки висловлювали більше прийняття токсичних ситуацій.

Якщо казати про зв'язки із соціально-демографічними показниками, то толерування токсичності значно частіше зустрічається серед респондентів із низьким доходом (26,3%), рідше – в групах з високим доходом (14,4%), що схоже на кореляцію, яку можна було спостерігати при аналізі поширеності здорових стосунків.

Таблиця 5.3. Індекс толерантності до токсичності, у розрізі статі, %

Сприйняття токсичних стосунків	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Повне несприйняття токсичності	7.4	6.1	8.4
Часткове несприйняття токсичності	72.6	68.4	76.0
Толерантність до токсичності	20.0	25.5	15.6

Ю розповіді деяких учасників про свої подружні стосунки свідчать про те, що останні є, принаймні частково, токсичними. При цьому самі учасники так не вважають, тобто розпізнати токсичні стосунки, на відміну від, приміром, фізичного насильства, досить складно.

- *«Я люблю її телефон вкрати, і не пройде 10 секунд, як вона уже біля мене стоїть і телефон забирає. Я не встиг його розблокувати, а вона уже стоїть, як цей. Це, напевно, щоб її подразнити. Її дуже сильно зачіпає її телефон, це просто, це святе»* (чоловік, 30 років, пара 9).
- *«Я от просто інколи сиджу, і мені хочеться просто з кимось поговорити, і спитати «от що я роблю не так?». Я не розумію, що я роблю не так. З моєї сторони, як я дивлюсь, я не бачу, що я настільки погана, як він це висловлює, що я щось роблю погане, чи я хочу щось погане зробити»* (жінка, 26 років, пара 6).

Привертає увагу типове висловлювання жінки, яка, з високою ймовірністю, є жертвою токсичних стосунків – її вже переконали, що вона щось робить не так, вона відчуває постійну провину, і не розуміє, що саме «не так» з нею.

В контексті прийнятності токсичних стосунків привертає увагу установка учасників глибинних інтерв'ю щодо того, хто саме винен у тому, що подружні стосунки є токсичними. Більшість учасників кажуть, що в токсичних стосунках винні обидва партнери:

- *«Двоє. Тому що, щоб були нормальні і гарні стосунки, треба двом старатися, щоб були гарні стосунки»* (жінка, 27 років, пара 9).
- *«Винні... як чоловік, так і жінка»* (чоловік, 55 років, пара 11).
- *«Обоє. Завжди в усіх відносинах, якщо є проблема, якщо це... Майже люба проблема, то це проблема обох людей, вина їхня обох»* (жінка, 28 років, пара 12).

Тільки 2 з 24-х учасників висловили думку про те, що винним є той, хто кривдить:

- *«Винен агресор і домінант, який самоутверджується завдяки цьому»* (чоловік, 44 роки, пара 5).
- *«Винен той, хто собі це дозволяє»* (жінка, 49 років, пара 11).

Поширеність токсичних стосунків

При оцінці поширеності токсичних подружніх стосунків респондентам кількісного дослідження пропонувалося 25 тверджень з описом токсичної поведінки/дій щодо кожного з яких респонденти мали зазначити, наскільки часто це трапляється в їхньому шлюбі (ніколи, іноді, часто або весь час). З огляду на те, що наводилися приклади засуджуваної поведінки/дій, в цілому малий відсоток респондентів міг зізнатися в тому, що це трапляється в їхньому подружньому житті, тому, швидше за все, реально показники поширеності токсичних стосунків є вищими.

В таблиці 5.4 та 5.5 підсумовані відповіді щодо поширеності токсичної поведінки/дій, які здійснюють чоловік/дружина респондентки(-а) у шлюбі. Таблиця 5.4 містить % відповідей «Часто» + «Весь час», таблиця 5.5 містить частку відповідей «Іноді».

Таблиця 5.4. Поширеність токсичних стосунків, % відповідей «Часто» + «Весь час», у розрізі статі

Як часто у вашому шлюбі трапляються такі речі	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Ваш чоловік / дружина давали вам ляпаса, били рукою, штурхали ногами, кидали в вас речі, штовхали чи наносили іншу фізичну шкоду	1.9	2.4	1.5
Чоловік / дружина одноосібно розв'язує важливі питання спільного життя	7.8	8.9	6.8
У сексуальному ставленні чоловік / дружина поводитися з вами так, що це не подобалося вам	3.8	4.6	3.1
Чоловік / дружина контролює, де ви перебуваєте та з ким спілкуєтеся	9.5	10.0	9.1

Ваш чоловік / ваша дружина критикували, сварили вас	12.0	11.3	12.5
Чоловік / дружина контролює, як ви витрачаєте гроші	7.3	7.8	6.9
Чоловік / дружина контролює ваш мобільний телефон — дзвінки, повідомлення	4.2	5.3	3.3
Чоловік / дружина наполягали на сексі, коли ви не хотіли цього	3.8	1.5	5.7
Ви займалися сексом з чоловіком / дружиною, коли не хотіли цього	4.4	2.4	5.9
Чоловік / дружина забирає у вас гроші, речі без вашого відома та/або згоди	1.3	1.7	1.0
Чоловік / дружина забороняє вам працювати або навчатися	3.1	2.6	3.4
Чоловік / дружина контролює використання вами соціальних мереж	3.2	3.5	3.0
Ваш чоловік / ваша дружина намагались контролювати те, що ви робили	7.8	6.9	8.6
Ваш чоловік / ваша дружина принижували, знущалися або шантажували вас	3.5	3.7	3.4
Ви відчували небезпеку з боку чоловіка / дружини	3.5	2.8	4.0
Ви відчували, що вам немає з ким поспілкуватися, відчували себе ніби в ізоляції	8.4	7.0	9.5
Ваш чоловік / дружина уникали обговорення важливих для вас тем або ігнорували вас	8.6	7.0	9.9
Ви побоювалися висловити незгоду, щоб не натрапити на гнів партнера (-ки)	4.4	4.3	4.5
Чоловік / дружина погрожували вам нанесенням тілесних ушкоджень	2.3	2.3	2.4

Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас у присутності інших людей	4.0	4.1	3.9
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас наодинці	7.9	6.2	9.3
Ваш чоловік / ваша дружина навмисне робили щось, щоб налякати вас, наприклад кричали або розбивали щось	3.1	2.4	3.7
Чоловік / дружина намагається обмежити ваше спілкування з друзями та/або родичами	4.8	4.5	5.1
Ваш чоловік / ваша дружина підозрювали вас у невірності	7.5	6.4	8.5
Ваш чоловік / дружина зраджує вам з іншим(-и)	1.9	2.1	1.7

Таблиця 5.5. Поширеність токсичних стосунків, % відповідей «Іноді», у розрізі статі

Як часто у вашому шлюбі трапляються такі речі	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Ваш чоловік / дружина давали вам ляпаса, били рукою, штурхали ногами, кидали в вас речі, штовхали чи наносили іншу фізичну шкоду	21.4	20.2	22.3
Чоловік / дружина одноосібно розв'язує важливі питання спільного життя	29.7	28.7	30.5
У сексуальному ставленні чоловік / дружина поводитися з вами так, що це не подобалося вам	19.6	20.6	18.7
Чоловік / дружина контролює, де ви перебуваєте та з ким спілкуєтеся	45.3	49.4	42.0
Ваш чоловік / ваша дружина критикували, сварили вас	64.8	69.7	60.9

Чоловік / дружина контролює, як ви витрачаєте гроші	42.6	44.3	41.3
Чоловік / дружина контролює ваш мобільний телефон – дзвінки, повідомлення	22.6	26.4	19.5
Чоловік / дружина наполягали на сексі, коли ви не хотіли цього	34.6	28.5	39.6
Ви займалися сексом з чоловіком / дружиною, коли не хотіли цього	40.7	30.0	49.2
Чоловік / дружина забирає у вас гроші, речі без вашого відома та/або згоди	9.2	10.1	8.5
Чоловік / дружина забороняє вам працювати або навчатися	7.5	5.4	9.1
Чоловік / дружина контролює використання вами соціальних мереж	18.4	22.6	15.0
Ваш чоловік/ваша дружина намагались контролювати те, що ви робили	43.7	51.3	37.5
Ваш чоловік / ваша дружина принижували, знущалися або шантажували вас	16.7	14.3	18.7
Ви відчували небезпеку з боку чоловіка / дружини	16.5	10.0	21.7
Ви відчували, що вам немає з ким поспілкуватися, відчували себе ніби в ізоляції	34.7	33.1	35.9
Ваш чоловік / дружина уникали обговорення важливих для вас тем або ігнорували вас	41.2	37.4	44.2
Ви побоювалися висловити незгоду, щоб не натрапити на гнів партнера(-ки)	34.1	33.8	34.3
Чоловік / дружина погрожували вам нанесенням тілесних ушкоджень	14.1	9.9	17.4
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас у присутності інших людей	24.1	22.6	25.4

Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас наодинці	34.5	33.3	35.5
Ваш чоловік / ваша дружина навмисне робили щось, щоб налякати вас, наприклад кричали або розбивали щось	31.0	31.6	30.6
Чоловік / дружина намагається обмежити ваше спілкування з друзями та/або родичами	23.7	27.8	20.4
Ваш чоловік / ваша дружина підозрювали вас у невірності	34.4	42.6	27.8
Ваш чоловік / дружина зраджує вам з іншим(-и)	6.8	5.5	7.9

Враховуючи те, що люди можуть применшувати частоту, з якою токсичні або насильницькі дії мають місце у їхньому шлюбі, важливим є дані як про часті, так і про поодинокі прояви.

Як і слід було очікувати, про часті прояви токсичної поведінки респонденти казали в середньому тільки в 5% випадків, водночас про те, що таке трапляється інколи, респонденти зізнаються в середньому в 28,5% випадків. Отже, можна вважати, що реальна частота поширення токсичних дій/поведінки досить висока.

Важливою є різниця у відповідях чоловіків та жінок, особливо помітна в таблиці 5.5, де відсоток відповідей вище. Втім, і на маленьких числах (часті прояви токсичної поведінки), як видно з таблиці 5.4, очевидно, що жінки частіше потерпають від сексуального аб'юзу, ніж чоловіки. 5,9% жінок зізнаються в тому, що часто або весь час змушені займатися сексом тоді, коли вони цього не хочуть.

В таблиці 5.5, де мова йде про рідкісні («Іноді») прояви токсичної поведінки, видно, що половина (13 з 25) позицій мають значущу різницю серед чоловіків та жінок. Знову-таки, від сексуального аб'юзу частіше страждають жінки (ситуація № 8 та № 9), водночас, від контролю дружини – чоловіки (ситуації №№ 4, 7, 12, 13, 23, 24).

Кожна п'ята жінка (21,7%) інколи відчувала небезпеку з боку чоловіка, кожній шостій (17,4%) чоловік іноді погрожував нанесенням тілесних ушкоджень, а кожній одинадцятій (9,1%) – забороняв навчатися чи працювати.

В цілому подружні стосунки можна схарактеризувати як токсичні або насильницькі внаслідок незліченої кількості причин – від психологічного тиску до сексуального насильства. Тобто, при плануванні інтервенцій, спрямованих на покращення стосунків, варто орієнтуватися не стільки на поширеність токсичних стосунків взагалі, скільки на окремі показники (погрози, примус до сексу, контроль спілкування, заборона працювати тощо) та їхній розподіл у різних соціально-демографічних групах.

Загальний висновок, який випливає з аналізу поширеності токсичних стосунків, полягає в тому, що поширеність токсичних стосунків не пов'язана з віком та етапом шлюбного життя. Різниця між чоловіками та жінками наявна по окремих проявах – від певних токсичних дій/поведінки частіше страждають чоловіки, від якихось інших – жінки.

Не зважаючи на те, що прояви токсичної/насильницької поведінки дуже різноманітні, все-таки було розраховано загальний індекс токсичних стосунків на основі відповідей щодо наведених тверджень. Індекс приймає три значення: нетоксичні, токсичні та насильницькі.

Розрахунки показують, що нетоксичними можна назвати стосунки 41,1% респондентів, у половини опитаних (50,8%) стосунки можна вважати токсичними, а у 8,1% – навіть насильницькими. Оскільки через деякі з

токсичних дій з боку чоловіка/дружини більше страждають чоловіки, а через деякі – жінки, то в підсумковому індексі це призвело до відсутності відмінностей між чоловіками та жінками.

Існує зв'язок матеріального становища опитаних з поширеністю токсичних стосунків. Аналогічно зі здоровими стосунками, як видно з таблиці 5.6, **краще матеріальне становище пов'язано з більшою поширеністю нетоксичних подружніх стосунків, а низький дохід – із поширеністю насильницьких стосунків.**

Таблиця 5.6. Індекс токсичних стосунків у розрізі матеріального стану, у %

Стосунки	Серед УСІХ	Матеріальне становище		
		низьке або нижче середнього	середнє	вище середнього або високе
Нетоксичні	41.1	40.4	35.1	49.2
Токсичні	50.8	47.4	56.3	45.9
Насильницькі	8.1	12.2	8.6	4.9

Таблиця 5.7. Підтримка гендерних стереотипів, % відповідей «Повністю згодні» + «Скоріше згодні», у розрізі статі

Наскільки ви в цілому згодні з наступними твердженнями	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Хороша дружина слухається свого чоловіка, навіть якщо не згодна з ним	19.8	33.8	8.5

Для чоловіка важливо показувати дружині / партнерці, хто головний	14.1	18.0	11.1
У дружини має бути право обирати собі друзів, навіть якщо вони не подобаються її чоловікові*	23.9	27.8	20.7
Дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього	7.5	10.2	5.3
Якщо чоловік погано поводиться зі своєю дружиною, сторонні особи (не члени сім'ї) мають втрутитись*	38.9	44.3	34.6
Домашні справи (готування, прибирання тощо) – це справа жінки	24.6	28.8	21.2
Жінка має присвятити себе родині, навіть якщо для цього потрібно кинути навчання або роботу	11.5	15.4	8.4
Догляд за маленькими дітьми – це справа жінки	22.0	21.7	22.2
В СЕРЕДНЬОМУ	20.3	25.0	16.5

* для тверджень № 3 та 5, які за змістом є такими, що постулюють гендерну рівність, наведені дані щодо непогодження (Скоріше не згодні + Повністю не згодні).

Відмітимо, що здорові стосунки не тотожні нетоксичним, адже індекс здорових стосунків в рамках даного звіту вимірює наявність позитивних проявів (повага, довіра, допомога тощо), в той час як нетоксичні стосун-

ки з поточного індексу говорять тільки про відсутність негативних проявів. Але, звичайно, прямий зв'язок між двома цими індексами є, коефіцієнт кореляції Пірсона складає 0,346. Серед тих, в кого стосунки здорові – 62,0% має нетоксичні стосунки, серед тих, в кого нездорові – у 77,5% вони водночас токсичні або насильницькі. Навпаки, серед всіх тих, хто має нетоксичні стосунки, у 88,0% вони водночас здорові або майже здорові, серед тих, хто має токсичні або насильницькі – у 52,5% вони нездорові.

Звичайно, побудовані індекси не ідеальні, втім, вони дозволяють побачити наявні зв'язки між типом подружніх стосунків та соціально-демографічними вимірами, а також окремі точки напруги у подружніх стосунках, зокрема в гендерному аспекті (згадані вище дані про те, що кожна п'ята жінка інколи відчувала небезпеку з боку чоловіка, кожній шостій чоловік іноді погрожував нанесенням тілесних ушкоджень, а кожній одинадцятій забороняв навчатися чи працювати).

Оцінка поширеності токсичних стосунків під час глибинних інтерв'ю не могла бути виконана, але зазначимо, що токсичні стосунки у подружньому житті самих учасників частково проявлялися під час проведення цих інтерв'ю. Можна досить впевнено стверджувати, що такий тип стосунків є досить розповсюдженим не в останню чергу через те, що він не завжди добре розпізнається чоловіками та жінками. Нерозпізнавання токсичності в стосунках частково відбувається через вкорінені установки щодо гендерної нерівності, що буде детальніше розглянуто у відповідному підрозділі.

Гендерна нерівність

Впродовж всього аналізу можна спостерігати істотну різницю між відповідями чоловіків та жінок на запитання щодо подружніх стосунків. Якісний компонент дослідження також засвідчив значну різницю у ставленні чоловіків та жінок до цієї теми, а тому тему гендерної нерівності не можна

було оминуті під час загальнонаціонального дослідження. Розуміння особливостей підтримки чи відкидання гендерних стереотипів різними групами населення – важлива база для подальших інтервенцій, спрямованих на зменшення гендерно зумовленого насильства. В анкеті респондентам було запропоновано погодитися чи не погодитися із 8-ма твердженнями щодо гендерної нерівності.

В таблиці 5.7 згруповані відповіді, які засвідчують погодження із запропонованими твердженнями*, і видно, що сім з восьми тверджень мають дуже сильні відмінності між відповідями чоловіків та жінок. По семи твердженням чоловіки набагато частіше висловлюють погодження з ідеями гендерної нерівності, по восьмому – погоджується 22,0% (однаково серед чоловіків та жінок). Середнє арифметичне значення частки тих, хто погоджується зі стереотипними твердженнями, становить 20,3%, серед чоловіків – 25,0%, серед жінок – 16,5%.

Стереотип щодо слухняної дружини підтримує третина чоловіків (33,8%), щодо побутових обов'язків жінки – 28,8% чоловіків, щодо пріоритетності сімейної ролі – 15,4% чоловіків. 27,8% чоловіків не погоджуються з тим, що дружина має право самостійно обирати собі друзів і майже половина (44,3%) не вважає, що сторонні мають втрутитися у випадку поганого поведіння з дружиною. Серед жінок частка тих, хто погоджується з цими твердженнями, теж є значною, зокрема 21,2% згодні, що побут – це справа жінки. 20,7% не згодні, що жінка має право обирати собі друзів на власний розсуд, а третина (34,6%) не вважає, що сторонні мають втрутитися у випадку поганого поведіння чоловіка з дружиною.

У випадку підтримки/непідтримки стереотипів відмінності наявні тільки між чоловіками та жінками, за іншими соціально-демографічними вимірами, а також за етапом шлюбу відмінностей у погодженні із цими твердженнями немає.

Таблиця 5.8. Підтримка гендерних стереотипів, % відповідей «Повністю згодні» + «Скоріше згодні», у розрізі толерантності до токсичності

Наскільки ви в цілому згодні з наступними твердженнями	СЕРЕД УСІХ	Несприйняття токсичності (повне або часткове)	Толерантність до токсичності
Хороша дружина слухається свого чоловіка, навіть якщо не згодна з ним	19.8	15.8	35.5
Для чоловіка важливо показувати дружині / партнерці, хто головний	14.1	11.1	26.4
У дружини має бути право обирати собі друзів, навіть якщо вони не подобаються її чоловікові*	23.9	22.9	27.5
Дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього	7.5	4.9	17.9
Якщо чоловік погано поводиться зі своєю дружиною, сторонні особи (не члени сім'ї) мають втрутитись*	38.9	38.0	42.8
Домашні справи (готування, прибирання тощо) – це справа жінки	24.6	20.8	39.5
Жінка має присвятити себе родині, навіть якщо для цього потрібно кинути навчання або роботу	11.5	8.9	22.3
Догляд за маленькими дітьми – це справа жінки	22.0	20.5	28.3
В СЕРЕДНЬОМУ	20.3	17.9	30.0

* для тверджень № 3 та 5, які за змістом є такими, що постулюють гендерну рівність, наведені дані щодо непогодження (Скоріше не згодні + Повністю не згодні)

Розрахований вище індекс толерантності до токсичності має сильний зв'язок із погодженням з гендерними стереотипами. Як видно з таблиці 5.8., серед тих респондентів, чиї відповіді потрапили до категорій «повне» або «часткове» несприйняття токсичності, частота погодження з ідеями гендерної нерівності набагато нижча, ніж серед тих, хто потрапив до категорії «толерантність до токсичності». Отже, побудова здорових, нетоксичних подружніх стосунків неможлива без руйнування гендерних стереотипів та погодження з ідеями гендерної нерівності.

Під час аналізу глибинних інтерв'ю тема гендерної (не)рівності теж поставала як одна з основних. Хоча частина учасників глибинних інтерв'ю схильні звинувачувати постраждалих жінок в тому, що останні не розірвали стосунки з кривдником, втім, багато хто з респонденток, усвідомлює економічні бар'єри, які заважають розірвати насильницькі стосунки. Так, саме жінки відзначали неможливість розриву насильницьких стосунків через економічну залежність жінки від чоловіка. Вразливе економічне становище жінки, особливо під час народження та виховання маленьких дітей, часто зменшує її можливості щодо розриву насильницьких стосунків:

- **«Але це потрібно мати, куди йти, де йти, мати якусь підтримку. Добре, якщо в тебе є сім'я, яка тебе підтримає, підкаже, щось ще, я знаю. А так тяжко»** (жінка, 57 років, пара 10).
- **«І вона думає, що ж я його кидатиму, як я потім залишусь, а діти будуть голодні»** (жінка, 27 років, пара 4).

Хоча деякі жінки намагаються завчасно запобігти такій ситуації, плануючи свою фінансову незалежність, або навчаючи цього доньку:

- **«І стабільність, і фінансова незалежність. Тому це треба виховувати ще з дитинства...Працювати треба, поки ти не станеш на ноги, щоб ти була в собі впевнена»** (жінка, 44 роки, пара 7).

Інші аспекти глибоко вкорінених установок гендерної нерівності, зафіксовані під час інтерв'ю, стосуються нерівномірного розподілу побутових обов'язків, де тільки жінка вважає себе зобов'язаною їх виконувати (і водночас почасти покладає на себе ж провину за цю ситуацію):

- *«Я зобов'язана приготувати, бо, крім мене, це ніхто не зробить. А якщо у чоловіка немає настрою, то все... Напевно, за генами воно відклалося мені, що я повинна»* (жінка, 27 років, пара 4).
- *«Або іноді я хворію – ми сидимо голодні. Мій чоловік не може, припустимо, самостійно розігріти і налити собі суп у тарілку. Так, таке буває. Але, можливо, десь моя провина. Але це для мене не принципові речі»* (жінка, 49 років, пара 11).

Гендерна нерівність проявляється також у неврахуванні думки жінок, неповазі до жінок, яку останні відчують з боку чоловіків:

- *«Мабуть, чоловіки трішки утискають жінок. Типу: «Та ти баба. Що ти розумієш?». Відносяться трішки не з повагою, не чують тебе, не розуміють. Відносяться як до баби. От ти баба, от і все, сиди і мовчи. Це таке, неповага така»* (жінка, 26 років, пара 6).
- *«У моїй сім'ї є дві думки: одна моя, інша неправильна»* (чоловік, 43 роки, пара 1).

Гендерні стереотипи стосуються і питання фінансової спроможності: ідеї про те, що чоловік має заробляти більше, а жінка менше (при цьому беручи на себе побутові обов'язки), або про те, що чоловік відчуває психологічний тиск, якщо його дохід менший, ще досить розповсюджені. Подекуди мова йде навіть про те, що жінці краще не працювати взагалі:

- *«Я така сама людина, хоча моя дружина не особливо хотіла працювати. Але колись вона мала бажання. Просто я сам татарин. А в нас не заведено, щоби дружина працювала. І якраз до весілля. Вона*

вчилася та працювала. Вона навчалася в інституті та працювала. А потім я сказав, що ні. У нас так не заведено» (чоловік, 38 років, пара 8).

- *«Він заробляє, звісно, більше, ніж я. Коли він починає заробляти стільки, скільки я, тоді він вважає себе неповноцінним, у нього страждання, у нього паніка: «Як це так? Я що, у тебе на шиї сидітиму?»* (жінка, 40 років, пара 5).

Але маємо зазначити, що деякі респонденти(-ки) вже почали це усвідомлювати, що вкорінені ідеї щодо гендерної нерівності не вічні:

- *«Взагалі-то, я кажу, треба трошки міняти свою думку. Те, що жінка себе не вважає, як особистість, не знаю, чого нам так закарбувалося з дитинства. Мабуть, ми ще приклад беремо з тих наших бабусь і мам, які привикли, да, підкорюватися своїм чоловікам»* (жінка, 37 років, пара 3).

Отже, коли мова йде про нездорові подружні стосунки, не можна ігнорувати той факт, що вразливе економічне становище жінки, особливо з появою маленьких дітей, зменшує її можливості щодо розриву таких стосунків. Можемо також констатувати, що ідея необхідності фінансової незалежності жінки є якщо не пануючою, то не маргінальною, що надалі збільшить шанси жінок на вихід із насильницьких стосунків.

Отож, хоча гендерна нерівність не головний фокус дослідження, без аналізу цього феномену неможливо зрозуміти витоки тих проблем, що наявні у подружніх стосунках (не-

рівномірний розподіл побутових обов'язків, неповага до жінки, звуження можливостей працювати тощо).

Висновки до розділу 5

- Що таке токсичні стосунки, знає трохи більше половини респондентів. «Так, добре знаю» – 19,3%, «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» – 37,1%. Не знає 37,8%. Чоловіки набагато менше обізнані з поняттям токсичних подружніх стосунків, ніж жінки (серед жінок знає про токсичні стосунки 24,9%, серед чоловіків – 12,3%). Серед чоловіків не знає – 49%, серед жінок – 28,9%. Під час глибинних інтерв'ю ситуація аналогічна – жінки краще розуміють зміст поняття «токсичні стосунки». Більшість з них вказує на телебачення та інтернет (соцмережі, такі як Інстаграм) як джерела інформації про це явище.
- Для отримання числового вираження прийнятності токсичних проявів на основі відповідей щодо окремих тверджень розраховано індекс толерантності до токсичності, який приймає три значення: повне несприйняття токсичності, часткове несприйняття токсичності та толерантність до токсичності. «Повне несприйняття токсичності» характерно для 7,4% респондентів, у більшості опитаних (72,6%) є часткова толерантність до токсичності, а кожного п'ятого (20,0%) можна назвати толерантним до токсичності. Толерантність до токсичності серед чоловіків вища, ніж серед жінок. Це зрозуміло, адже не було жодного показника, де б жінки висловлювали більше прийняття токсичних ситуацій.
- Толерування токсичності частіше зустрічається серед респондентів із низьким доходом, рідше – в групах з високим доходом (14,4%), що схоже на описану в Розділі 3 кореляцію доходу та здорових стосунків.
- Про часті прояви токсичної поведінки респонденти казали в середньому в 5% випадків, про те, що таке трапляється інколи – в середньому в

28,5% випадків. Загалом, можна вважати, що реальна частота поширення токсичних дій/поведінки досить висока.

- Кожна п'ята жінка (21,7%) інколи відчувала небезпеку з боку чоловіка, кожній шостій (17,4%) чоловік іноді погрожував нанесенням тілесних ушкоджень, а кожній одинадцятій (9,1%) – забороняв навчатися чи працювати.
- Поширеність токсичних стосунків не пов'язана з віком та етапом шлюбного життя. Різниця між чоловіками та жінками наявна по окремих проявах – від певних токсичних дій/поведінки частіше страждають чоловіки, від якихось інших – жінки.
- Оцінка поширеності токсичних стосунків під час глибинних інтерв'ю не могла бути виконана, втім токсичні стосунки у подружньому житті самих учасників частково проявлялися навіть під час проведення інтерв'ю. Якісний компонент дослідження дозволяє зробити висновок про те, що токсичний тип стосунків є досить розповсюдженим не в останню чергу через те, що він не завжди добре розпізнається чоловіками та жінками. Нерозпізнавання токсичності в стосунках частково відбувається через вкорінені установки щодо гендерної нерівності.
- Чоловіки набагато частіше висловлюють погодження з ідеями гендерної нерівності, ніж жінки. Середнє арифметичне значення частки тих, хто погоджується зі стереотипними твердженнями становить 20,3%, (чоловіки – 25%, жінки – 16,5%).
- Отримані кількісні дані доводять, що індекс толерантності до токсичності має сильний зв'язок із погодженням з гендерними стереотипами. Серед тих, хто толерує токсичні прояви у стосунках, погодження з ідеями гендерної нерівності набагато частіше. Побудова здорових, нетоксичних подружніх стосунків неможлива без руйнування гендерних стереотипів та погодження з ідеями гендерної нерівності.

6. КРИВДНИКИ ТА ПОСТРАЖДАЛІ. ПАТЕРНИ ПОВЕДІНКИ

Кривдники

Якщо вище мова йшла про токсичні та насильницькі дії/поведінку, які вчиняють чоловіки/дружини респондентів, і було відмічено, що чоловіки та жінки страждають від токсичності партнерки(-ра) в різних сферах, то зараз розглянемо токсичні стосунки з боку кривдників, тобто тих, хто вчиняє токсично стосовно свого чоловіка/дружини.

В анкеті був блок запитань стосовно того, чи вчиняв респондент певні токсичні дії щодо дружини/чоловіка. Запитання формулювалося ось так: «Кожний з подружжя грає свою певну роль у стосунках, і під впливом різних обставин ми поведимося так чи інакше. Відзначте, будь ласка, як часто ви вчиняли так стосовно вашого чоловіка/вашої дружини ...» з варіантами відповідей ніколи, іноді, часто або весь час. Також була наявна альтернатива «Це було раніше, зараз я вже так не роблю», яка мала заохотити респондентів відносно безпечно зізнатися у несхвалювальній поведінці. Цей підхід виявився особливо корисним, коли йшлося про фізичні дії – кожен дев'ятий респондент (11,4%) відмітив, що раніше (але не зараз) міг дати ляпаса, вдарити рукою, ногами, штовхнути, кинути речі тощо.

З огляду на те, що наводилися приклади засуджуваної поведінки/дій, в цілому малий відсоток респондентів міг зізнатися в тому, що це трапляється в їхньому подружньому житті, що саме вони є тими, хто кривдить, а тому,

швидше за все, реально показники поширеності токсичних стосунків є вищими. В середньому в **73,1%** випадків респонденти відмічають, що ніколи не зчинюють наведених дій, в середньому в **3,5%** випадках обирають альтернативу «це було раніше», в **19,1%** випадків відмічають, що роблять так іноді, і лише в **1,8%** – часто або весь час.

В таблиці 6.1 згруповані відповіді щодо вчинення насильницьких дій респондентами стосовно свого чоловіка/дружини з частотою «іноді». Як не дивно, жінки частіше кажуть про те, що іноколи вчиняють токсичні фізичні дії стосовно чоловіка (чоловіки – 6,5%, жінки – 17,1%). Статистика жертв домашнього насильства говорить про зворотнє співвідношення, а тому інтерпретувати ці дані можна як, з одного боку, більшу ширість жінок, з іншого – як недостатньо чутливе твердження, яке не дає можливості диференціювати різні ступені фізичних дій стосовно партнера(-ки). Втім, інші відповіді є суголосними з відповідями щодо постраждалих від токсичних дій. Як видно з таблиці, жінки частіше визнають, що іноді вчиняють токсичні дії у сфері контролю (ситуації № 4, 7, 12, 19), чоловіки – у сфері сексу (ситуація № 8) та психологічного аб'юзу (ситуація № 14).

Таблиця 6.1. Поширеність проявів поведінки кривдника, % відповідей «Іноді», у розрізі статі

Як часто ви вчиняли так стосовно вашого чоловіка / вашої дружини	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Можете дати ляпаса, вдарити рукою, ногами, штовхнути, кинути речі тощо	12.4	6.5	17.1
Одноосібно вирішуєте важливі питання спільного життя	30.4	31.6	29.5
У сексуальному ставленні поведіться з чоловіком / дружиною так, що це не подобається йому / їй	12.4	12.9	12.0

Контролюєте, де перебуває та з ким спілкується ваш чоловік / ваша дружина	39.6	35.0	43.3
Критикуєте, сварите вашого чоловіка / вашу дружину	54.6	53.5	55.6
Контролюєте як він / вона витрачає гроші	40.4	39.4	41.2
Контролюєте мобільний телефон вашого чоловіка / вашої дружини – дзвінки, повідомлення	20.5	16.9	23.4
Наполягаєте на сексі, коли ваш чоловік / дружина не хоче цього	15.5	23.1	9.4
Забираєте у вашого чоловіка / вашої дружини гроші, речі без відома та/або згоди	6.2	3.8	8.1
Забороняєте вашому чоловіку / вашій дружині працювати або навчатися	3.7	4.9	2.7
Контролюєте використання чоловіком / дружиною соціальних мереж, як-от «Фейсбук», «Твіттер» тощо	12.8	14.5	11.5
Намагаєтеся контролювати те, що він / вона робить	35.8	30.9	39.7
Принижуєте, знущаетесь з вашого чоловіка / вашої дружини	6.3	5.8	6.7
Уникаєте обговорення важливих для вашого чоловіка / вашої дружини тем або ігноруєте його / її	22.5	25.6	20.0
Погрожуєте чоловіку / дружині нанесенням тілесних ушкоджень	4.8	4.3	5.2
Принижуєте чи ображаєте чоловіка / дружину у присутності інших людей	7.6	6.2	8.7
Принижуєте чи ображаєте чоловіка / дружину наодинці	22.6	19.0	25.5
Навмисне робили щось, щоб налякати чоловіка / дружину, наприклад кричали або розбивали щось	18.9	16.3	21.0
Намагаєтеся обмежити спілкування чоловіка / дружини з друзями та/або родичами	14.5	11.2	17.2

Звинувачуєте чоловіка / дружину у невірності	14.1	10.5	17.0
Зраджуєте чоловіку / дружині з іншим(-и)	5.3	7.0	4.0

Загалом найчастіші аб'юзивні дії щодо яких респонденти зізнаються, що іноді вчиняють їх, це критика/сварка партнера(-ки) (54,6%), контроль грошових витрат (40,4%) та контроль спілкування партнера(-ки) (39,6%). Найрідше зізнаються у таких діях як заборона працювати або навчатися: «ніколи» цього не роблять 93,7%, погрози щодо нанесення тілесних ушкоджень (ніколи – 90,9%) та забирання у чоловіка/дружини речей або грошей (ніколи – 90,4%).

Дії постраждалих

Респондентів, які вказали на те, що чоловік/дружина хоча б інколи вчиняє щодо них токсичні/насильницькі дії, запитували про те, як саме вони (постраждалі) діяли в ситуації, коли щодо них вчинялися такі дії. Оскільки відповідали не всі, а тільки ті щодо кого такі дії вчинялися, база для розрахунку відповідей є меншою, ніж загальна вибірка (від N=88 у випадку подружньої зради до N=771 у випадку сварки та критики з боку партнера(-ки), в середньому N=336, залежно від типу токсичної дії).

Звичайно, реакція на критику/сварки не може і не має бути такою ж самою, як на побиття, приниження чи вимогу сексу. Наведені приклади токсичних/насильницьких дій передбачають різні типи реакцій від постраждалих. Детальні таблиці з розрахунками по реакції на кожну з дій наведені в Додатку 4, тут розглянемо тільки найбільш поширені патерни поведінки.

Як видно з таблиці 6.2, найбільш поширеним типом поведінки постраждалих у ситуації токсичних дій/поведінки є 1) розмова з партнером (в середньому згадується в 37,1% випадків), 2) намагання переконати чоловіка/дружину більше так не робити (21,3%) та 3) стерпіти у надії, що все якось вирішиться саме (12,4%). В середньому в 18,5% випадків постраждалі не робили нічого.

Таблиця 6.2. Дії постраждалих у відповідь на токсичні дії/поведінку, середнє арифметичне відповідей по всіх ситуаціям, у розрізі статі, %

Як ви відреагували або що робили у цій ситуації	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Поговорили з чоловіком / дружиною	37.1	36.0	37.8
Намагалися переконати чоловіка / дружину більше цього не робити	21.3	19.3	22.8
НІЧОГО з переліченого	18.5	22.0	16.0
Вирішили стерпіти, щоб все саме вирішилося	12.4	11.4	12.9
Висунули жорстку умову більше так не робити	10.8	9.5	11.6
Звернулися до друзів / подруги за допомогою або просто поділилися з ними	6.2	3.0	8.5
Звернулися до родичів за допомогою або просто поділилися з ними	5.0	3.3	6.3
Викликали поліцію / звернулися до поліції	1.5	1.7	1.4
Спілкувалися в соцмережах на цю тему	1.2	2.1	0.5
Звернулися до психолога	1.0	0.7	1.2
Звернулися на гарячу лінію психологічної допомоги	0.9	2.1	0.2
Звернулися до громадських організацій з протидії домашньому насильству	0.7	1.4	0.2
Звернулися до свого священника / церкви	0.6	0.8	0.4

В Таблицях 6.3–6.5 наведені розподіли найбільш поширених моделей поведінки у відповідь на кожну з токсичних дій. Значущість відмінностей між чоловіками та жінками не розраховувалася через невелику кількість тих, хто відповідав на ці запитання.

Таблиця 6.3. Дії постраждалих, % відповідей «Вирішили стерпіти, щоб все саме вирішилося», у розрізі статі

Як ви відреагували або що робили у цій ситуації	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Ваш чоловік / дружина давали вам ляпаса, били рукою, штурхали ногами, кидали в вас речі, штовхали чи наносили іншу фізичну шкоду	17,0	19,0	15,5
Чоловік / дружина одноосібно вирішує важливі питання спільного життя	9,7	11,1	8,5
У сексуальному ставленні чоловік / дружина поводитися з вами так, що це не подобалося вам	17,8	17,3	18,1
Чоловік / дружина контролює, де ви перебуває та з ким спілкуєтеся	6,9	7,3	6,6
Ваш чоловік / ваша дружина критикували, сварили вас	10,4	12,2	8,7
Чоловік / дружина контролює, як ви витрачаєте гроші	7,5	7,1	7,8
Чоловік / дружина контролює ваш мобільний телефон – дзвінки, повідомлення	9,0	7,6	10,5
Чоловік / дружина наполягав(-ла) на сексі, коли ви не хотіли цього	17,2	10,5	20,7
Ви займалися сексом з чоловіком / дружиною, коли не хотіли цього	20,3	15,5	22,6

Чоловік / дружина забирає у вас гроші, речі без вашого відома та/або згоди	9,3	12,3	6,3
Чоловік / дружина забороняє вам працювати або навчатися	11,3	2,6	15,8
Чоловік / дружина контролює використання вами соціальних мереж	10,9	8,8	13,3
Ваш чоловік / ваша дружина намагались контролювати те, що ви робили	7,7	8,1	7,2
Ваш чоловік / ваша дружина принижували, знущалися або шантажували вас	17,6	15,1	19,2
Ви відчували небезпеку з боку чоловіка / дружини	12,2	5,3	15,0
Ви відчували, що вам немає з ким поспілкуватися, відчували себе ніби в ізоляції	18,0	21,0	15,9
Ваш чоловік / дружина уникали обговорення важливих для вас тем або ігнорували вас	14,0	17,4	11,7
Ви побоювалися висловити незгоду, щоб не натрапити на гнів партнера(-ки)	28,5	26,3	30,2
Чоловік / дружина погрожували вам нанесенням тілесних ушкоджень	8,4	6,1	9,6
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас у присутності інших людей	12,9	12,8	13,0
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас наодинці	11,2	12,3	10,5
Ваш чоловік / ваша дружина навмисне робили щось, щоб налякати вас, наприклад кричали або розбивали щось	13,5	11,7	14,9
Чоловік/дружина намагається обмежити ваше спілкування з друзями та/або родичами	7,4	6,1	8,8

Ваш чоловік / ваша дружина підозрювали вас у невірності	7,1	9,8	4,2
Ваш чоловік / дружина зраджує вам з іншим(-и)	5,3	2,8	6,9

Таблиця 6.4. Дії постраждалих, % відповідей «Намагалися переконати чоловіка/дружину більше цього не робити», у розрізі статі

Як ви відреагували або що робили у цій ситуації	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Ваш чоловік / дружина давали вам ляпаса, били рукою, штурхали ногами, кидали в вас речі, штовхали чи наносили іншу фізичну шкоду	36.4	38.0	35.1
Чоловік / дружина одноосібно вирішує важливі питання спільного життя	30.5	29.8	31.1
У сексуальному ставленні чоловік / дружина поводитися з вами так, що це не подобалося вам	22.3	17.6	26.6
Чоловік / дружина контролює, де ви перебуваєте та з ким спілкуєтеся	22.1	22.1	22.0
Ваш чоловік / ваша дружина критикували, сварили вас	26.3	21.4	30.5
Чоловік / дружина контролює, як ви витрачаєте гроші	15.7	17.9	13.7
Чоловік / дружина контролює ваш мобільний телефон – дзвінки, повідомлення	20.6	22.9	18.1
Чоловік / дружина наполягав(-ла) на сексі, коли ви не хотіли цього	17.1	15.6	17.9
Ви займалися сексом з чоловіком / дружиною, коли не хотіли цього	13.8	9.1	15.9

Чоловік / дружина забирає у вас гроші, ечі без вашого відома та/або згоди	24.0	18.6	29.3
Чоловік / дружина забороняє вам працювати або навчатися	20.1	13.6	23.5
Чоловік / дружина контролює використання вами соціальних мереж	14.3	14.2	14.5
Ваш чоловік / ваша дружина намагались контролювати те, що ви робили	18.8	14.2	23.6
Ваш чоловік / ваша дружина принижували, знущалися або шантажували вас	22.5	19.6	24.3
Ви відчували небезпеку з боку чоловіка / дружини	24.1	21.2	25.2
Ви відчували, що ам немає з ким поспілкуватися, відчували себе ніби в ізоляції	5.1	5.5	4.8
Ваш чоловік / дружина уникали обговорення важливих для вас тем або ігнорували вас	17.6	15.5	18.9
Ви побоювалися висловити незгоду, щоб не натрапити на гнів партнера(-ки)	13.3	12.7	13.8
Чоловік / дружина погрожували вам нанесенням тілесних ушкоджень	23.5	24.2	23.2
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас у присутності інших людей	24.1	24.4	24.0
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас наодинці	30.9	29.7	31.7
Ваш чоловік / ваша дружина навмисне робили щось, щоб налякати вас, наприклад кричали або розбивали щось	22.9	19.8	25.3
Чоловік / дружина намагається обмежити ваше спілкування з друзями та/або родичами	19.0	18.2	19.8

Ваш чоловік / ваша дружина підозрювали вас у невірності	21.2	17.3	25.4
Ваш чоловік / дружина зраджує вам з іншим(-и)	26.4	18.7	31.3

Таблиця 6.5. Дії постраждалих, % відповідей «Поговорили з чоловіком/ дружиною», у розрізі статі

Як ви відреагували або що робили у цій ситуації	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Ваш чоловік / дружина давали вам ляпаса, били рукою, штурхали ногами, кидали в вас речі, штовхали чи наносили іншу фізичну шкоду	40.0	40.3	39.7
Чоловік / дружина одноосібно розв'язує важливі питання спільного життя	51.6	46.0	56.2
У сексуальному ставленні чоловік / дружина поводитися з вами так, що це не подобалося вам	37.3	34.0	40.3
Чоловік / дружина контролює, де ви перебуваєте та з ким спілкуєтеся	52.5	48.5	56.3
Ваш чоловік / ваша дружина критикували, сварили вас	55.2	54.1	56.1
Чоловік / дружина контролює, як ви витрачаєте гроші	47.9	45.6	50.0
Чоловік / дружина контролює ваш мобільний телефон – дзвінки, повідомлення	37.4	37.5	37.3
Чоловік / дружина наполягали на сексі, коли ви не хотіли цього	42.3	38.7	44.2
Ви займалися сексом з чоловіком / дружиною, коли не хотіли цього	32.8	31.4	33.4

Чоловік / дружина забирає у вас гроші, речі без вашого відома та/або згоди	30.0	28.5	31.5
Чоловік / дружина забороняє вам працювати або навчатися	35.3	25.5	40.3
Чоловік / дружина контролює використання вами соціальних мереж	36.0	35.3	36.8
Ваш чоловік / ваша дружина намагались контролювати те, що ви робили	45.4	47.2	43.6
Ваш чоловік / ваша дружина принижували, знущалися або шантажували вас	29.7	27.8	31.0
Ви відчували небезпеку з боку чоловіка / дружини	23.5	21.0	24.6
Ви відчували, що вам немає з ким поспілкуватися, відчували себе ніби в ізоляції	21.8	18.9	23.8
Ваш чоловік / дружина уникали обговорення важливих для вас тем або ігнорували вас	41.7	42.3	41.3
Ви побоювалися висловити незгоду, щоб не натрапити на гнів партнера(-ки)	29.5	34.7	25.4
Чоловік / дружина погрожували вам нанесенням тілесних ушкоджень	22.9	25.7	21.6
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас у присутності інших людей	31.7	33.1	30.7
Ваш чоловік / ваша дружина принижували чи ображали вас наодинці	33.0	34.5	31.9
Ваш чоловік / ваша дружина навмисне робили щось, щоб налякати вас, наприклад кричали або розбивали щось	31.9	33.3	30.8

Чоловік / дружина намагається обмежити ваше спілкування з друзями та/або родичами	37.7	40.1	35.3
Ваш чоловік / ваша дружина підозрювали вас у невірності	45.8	40.9	51.1
Ваш чоловік / дружина зраджує вам з іншим(-и)	33.9	36.2	32.5

Моделі поведінки під час конфліктів

Не всі конфлікти в подружньому житті є наслідком токсичних стосунків, частина з них є нормальною частиною людських взаємин. Для з'ясування моделей поведінки під час конфліктів респондентів запитували: 1) «Коли люди живуть разом в одному домогосподарстві, вони зазвичай переживають як добрі, так і погані моменти. І нормально, щоб люди, які живуть разом, мали суперечки. Як часто за останні шість місяців, ви сказали б, що ви сперечалися з вашим чоловіком/дружиною або мали якісь конфлікти між собою?» (щодня, щотижня, щомісяця, один раз чи двічі, ніколи). 2) «Якщо взяти до уваги весь період вашого шлюбу, то як з часом змінилася частота конфліктів, суперечок з вашим чоловіком/дружиною?». 3) «Як найчастіше ви вирішуєте конфлікти, які виникають у вас із чоловіком/дружиною?»

Лише 3,3% респондентів відмітили, що суперечки з партнером виникали щодня. Суттєво цей показник не відрізняється серед жінок та чоловіків, вікових груп та типу населеного пункту. Щоправда, серед респондентів з низьким, або нижче середнього рівня доходу більше тих, хто вказав, суперечки виникали щодня (6,8%). Чоловіки та жінки вказували на частоту конфліктів приблизно однаково. Серед наймолодших респондентів (18-30 років) значно більша частка тих, що вказували, що в них ніколи не було конфліктних ситуацій з партнером протягом останніх шести місяців.

Загалом, якщо взяти до уваги весь період шлюбу, 51,8% респондентів вказала, що частота конфліктів зменшилася, 19,0% сказали, що частота залишилася такою як і була, 16,6% — що збільшилася. Значних відмінностей між оцінками жінок та чоловіків немає. Що стосується вікових категорій, то серед респондентів віком 18-30 років значно менша кількість респондентів вказала, що частота сварок збільшилася, ніж серед інших вікових груп. Респонденти з міст з населенням більше 500 тисяч частіше вказували, що частота конфліктів не змінилася. Також, люди з низькими доходами, або нижче середнього частіше відмічали зростання кількості суперечок з партнерами, ніж респонденти в інших категоріях доходу. На різних етапах шлюбу динаміка конфліктів значущо не відрізняється.

У випадку конфлікту респонденти найчастіше вказували, що вони спокійно все обговорюють з партнером (51,2%). 33,5% вказали, що вирішують конфлікт за допомогою того, що уникають контакту з один одним, поки не «охолонуть». Приблизно однакова кількість респондентів відповіла, що вони дають волю емоціям, можуть кричати, плакати (27,9%); та, що припиняють розмовляти, допоки хтось не вибачиться (27,6%). Лише 1,6% вказали, що залучають друзів до вирішення конфлікту.

Чоловіки частіше вказували, що вони спокійно все обговорюють (58,3% проти 45,5% серед жінок). Жінки, зі свого боку, частіше відповідали, що вони дають волю емоціям (32,6% проти 22,1% серед чоловіків) та припиняють розмовляти, поки хтось не вибачиться (29,2% проти 25,5% серед чоловіків). Чим молодший респондент, тим частіше він/вона казав(-ла), що вони намагаються все спокійно обговорити. Водночас, чим молодший респондент, тим частіше він/вона вказував(-ла), що дають волю емоціям, коли вирішують конфлікт з партнером. Також, чим вищий дохід респондентів, тим частіше вони обирали варіант зі спокійним діалогом.

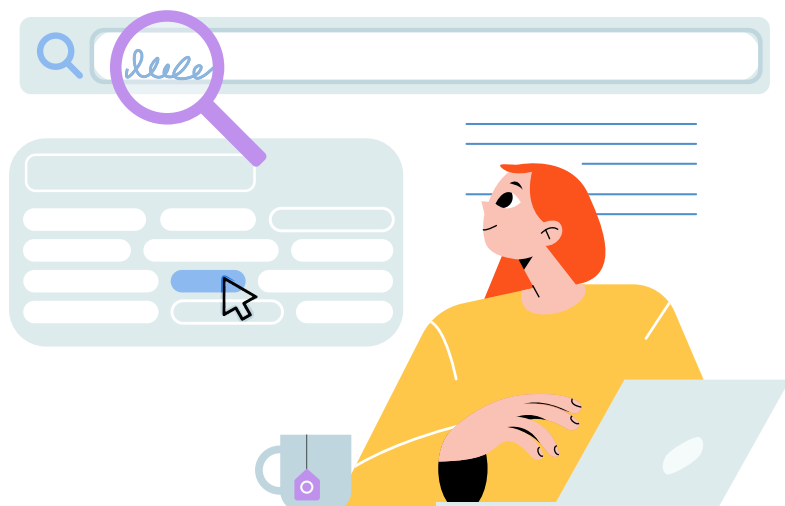
Висновки до розділу 6

- Найчастіші аб'юзивні дії, щодо яких респонденти зізнаються, що іноді вчиняють їх, це критика/сварка партнера(-ки) (54,6%), контроль грошових витрат (40,4%) та контроль спілкування партнера(-ки) (39,6%). Найрідше зізнаються у таких діях як заборона працювати або навчатися («ніколи» цього не роблять 93,7%), погрози щодо нанесення тілесних ушкоджень (ніколи – 90,9%) та забирання у чоловіка/дружини речей або грошей (ніколи – 90,4%).
- Найпоширенішим типом поведінки постраждалих у ситуації токсичних дій/поведінки є розмова з партнером (в середньому згадується в 37,1% випадків), намагання переконати партнера(-ку) більше так не робити (21,3%) та стерпіти у надії, що все вирішиться саме (12,4%). В середньому в 18,5% випадків постраждали не робили нічого.
- У 51,8% респондентів частота конфліктів протягом шлюбу зменшилася, у 19,0% залишилася тією що і була, у 16,6% – збільшилася. На різних етапах шлюбу динаміка конфліктів значущо не відрізняється.
- У випадку конфлікту частка респондентів вказували, що вони спокійно все обговорюють з партнером (51,2%), вирішують конфлікт за допомогою уникнення контакту (33,5%), дають волю емоціям, можуть кричати, плакати (27,9%), припиняють розмовляти, допоки хтось не вибачиться (27,6%). Чоловіки частіше вказували, що вони спокійно все обговорюють, жінки частіше зізнаються, що дають волю емоціям або припиняють розмовляти, поки хтось не вибачиться.

7. ПОТРЕБИ В ОТРИМАННІ ІНФОРМАЦІЇ

Бажання дізнатися про здорові стосунки

Більшість респондентів вказали, що вони б хотіли дізнатися про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки та розв'язувати проблеми токсичних стосунків – 58,2%. Жінки більше зацікавлені в отриманні подібної інформації, ніж чоловіки (62,2% у жінок проти 53,2% у чоловіків) – див. таблицю 7.1. Також, варто відзначити, що чим молодші респонденти, тим більше схильні вони до зацікавленості у подібній інформації. Окрім цього, серед респондентів, які на етапі «новоствореного подружжя» (74%) та «першої дитини» (68,8%) також більша частка тих, хто зацікавлений у інформації про те, як підтримувати здорові стосунки.

Таблиця 7.1. Бажання отримувати інформацію про здорові стосунки, у розрізі статі, %

Чи хотіли б ви більше дізнатися про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як вирішувати конфлікти та як діяти у випадку токсичних стосунків?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
ТАК (Так + Скоріше так)	58.2	53.2	62.2
НІ (Скоріше ні + Ні)	32.1	35.1	29.6
Важко відповісти	9.7	11.7	8.2

Серед форматів отримання інформації про здорові стосунки, респонденти найчастіше обирали сайти з інтерактивними текстами (84,3%), відеоролики (73,7%) та друковані матеріали (70,3%). Найменш підходящими варіантами респонденти вказували формати телевізійного шоу (49,6% вказали, що скоріше не підходить, або повністю не підходить), індивідуальні консультації з психологом (47,8%) та тренінги/групову роботу (67,6%). Водночас, жінки більш схильні називати підходящими сайти з інформацією (87,2% серед жінок проти 80% серед чоловіків), онлайн курси (49,5% проти 42,1%), телевізійні шоу (46,1% проти 39,4%), індивідуальні консультації з психологом (49,0% проти 32,1%) та тренінги (25,5% проти 18,9%).

Таблиця 7.2. Формати отримання інформації про здорові стосунки, у розрізі статі, %

Які формати отримання інформації про здорові стосунки вам підходять найбільше?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Сайт з інформацією та інтерактивними тестами	84.3	80.0	87.2

Відеоролики	73.7	72.3	74.7
Друковані матеріали (листівки, книги)	70.3	70.1	70.4
Онлайн-курс	46.5	42.1	49.5
Телевізійне шоу	43.4	39.4	46.1
Індивідуальні консультації з психологом	42.1	32.1	49.0
Тренінг / групова робота	22.8	18.9	25.5

Основні вимоги до формату, які респонденти обирали найчастіше, були зручність (79,2%), коротка форма (53,9%) та можливість проходити удвох (32,0%). Такий розподіл вимог характерний для усіх соціодемографічних груп та етапів шлюбу.

Таблиця 7.3. Вимоги до формату отримання інформації про здорові стосунки, у розрізі статі, %

Яким вимогам має відповідати формат отримання інформації про здорові стосунки?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Зручність	79.2	79.9	78.6
Коротка форма	53.9	50.0	56.5
Можливість проходити удвох	32.0	37.7	28.1
Доступність без Інтернету	23.5	19.7	26.1
Інтерактивність	22.8	25.2	21.1

Наявність відеоісторій	22.6	23.6	21.9
Ігровий формат	19.2	20.7	18.1

Ставлення до онлайн-курсу

Майже половина опитаних респондентів (48,6%) вказала, що вони так чи інак зацікавлені пройти онлайн-курс про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як вирішувати конфлікти та як діяти у випадку токсичних стосунків (48,6%). Серед жінок рівень зацікавленості в онлайн-курсі вищий, ніж серед чоловіків (52,6% проти 43,7%) – див.таблицю 7.4.

Як і у випадку щодо зацікавленості інформацією про здорові стосунки, чим молодші респонденти, тим більша частка серед них зацікавлених в проходженні онлайн-курсу. Також, респонденти у яких шлюб на етапах «новотворене подружжя» (63,2%) та «перша дитина» (64,5%) більш зацікавлені в онлайн-курсі, ніж респонденти на інших етапах шлюбу, що можна пояснити молодшим віком подружжя.

Таблиця 7.4. Зацікавленість в онлайн-курсі, у розрізі статі, %

Якби було розроблено онлайн-курс про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як вирішувати конфлікти та як діяти у випадку токсичних стосунків, наскільки ви були б зацікавлені пройти такий курс?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Зацікавлені (Дуже зацікавлений(-а) + Скоріше зацікавлений(-а))	48.6	43.7	52.6
Незацікавлені (Зовсім не зацікавлений(-а) + Скоріше не зацікавлений(-а))	40.9	44.6	37.9
Важко відповісти	10.5	11.7	9.6

Загалом, більшість респондентів вказали, що телефон є найбільш зручною платформою для проходження онлайн-курсу (54,6%). Жінки обирали телефон значно частіше за чоловіків (62,7% проти 42,3% відповідно). Чоловіки, своєю чергою, частіше обирали комп'ютер (32,3%) – див.таблицю 7.5. Незалежно від статі 22,4% опитаних вказали, що їм однаково зручно проходити курс як з телефона, так і з комп'ютера. Серед вікових категорій розподіл такий, що молодші респонденти частіше обирали телефон, ніж старші респонденти. З віком зростає частка тих, хто обирав комп'ютер.

Дві третини респондентів відповіли на запитання про те, скільки часу вони готові приділити проходженню подібного курсу. Серед тих, хто відповіли, 49,0% готові витратити годину на день на проходження онлайн курсу. Серед чоловіків та жінок одну годину на день готові виділяти 51,8% та 47,0% відповідно. Проте, серед жінок значно більше респондентів, які готові виділяти більше часу – 2 години готові виділити 21,0% жінок проти 15,9% серед чоловіків. Серед вікових категорій ситуація схожа з попередніми питаннями – молодші респонденти готові приділяти більше часу на проходження онлайн курсу, ніж старші. Також, респонденти, чий шлюб належить до етапу «новоствореного подружжя» та «перша дитина», готові більше присвячувати часу для цього.

Таблиця 7.5. Формати отримання інформації про здорові стосунки, у розрізі статі, %

Якщо казати про онлайн-курс, вам було б зручніше проходити його, використовуючи телефон чи комп'ютер?	СЕРЕД УСІХ	Чоловіки	Жінки
Зручніше з телефона	54.6	42.3	62.7

Зручніше з комп'ютера	22.3	32.3	15.6
Однаково зручно з телефона та комп'ютера	22.4	23.5	21.7
Важко відповісти	0.8	1.9	0.0

Під час глибинних інтерв'ю не розглядалося питання щодо онлайн-курсу, натомість мова йшла про те, яка інформація або допомога їм була б корисна в контексті побудови здорових стосунків. Загалом учасники не мають детального уявлення про те, якої інформації або допомоги їм не вистачає. Більшість вважає, що допомогти у побудові здорових стосунків мають очні (або онлайн) зустрічі із психологом, література, тренінги або групова робота на тему стосунків. Також згадувався формат «гарячої лінії»:

- **«Можливо, сайт з порадами. Або якийсь додаток, ти там пишеш, а воно тобі пише приклади, наприклад, що у кого було, хто, як вирішив, якісь рекомендації і так далі. Мабуть, було б зручно»** (чоловік, 36 років, пара 6).
- **«Я думаю, що потрібна гаряча лінія з можливістю запису до живої людини. Знову ж таки, гаряча лінія, тобто можна, коли люди емоційно можуть зателефонувати, їх можуть проконсультувати»** (чоловік, 55 років, пара 11).
- **«У нас зараз є різні соціальні допомоги цим жінкам, які попали у таку ситуацію. Звернутися до психолога сімейного, щоб обговорити цю ситуацію. Зараз це стало достатньо популярно, люди почали звертати на це увагу. Раніше говорити з психологом – це для людей здавалося чимось таким незрозумілим, страшним»** (жінка, 28 років, пара 12).

Висновки до розділу 7

- 58,2% респондентів вказали, що вони б хотіли дізнатися про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки та вирішувати проблеми токсичних стосунків (62,2% жінок та 53,2% чоловіків).
- Чим молодші респонденти, тим більше вони кажуть про зацікавленість у подібній інформації.
- Серед форматів отримання інформації про здорові стосунки, респонденти найчастіше обирали сайти з інтерактивними текстами (84,3%), відеоролики (73,7%) та друковані матеріали (70,3%).
- Основні вимоги до формату, які респонденти обирали найчастіше, були зручність (79,2%), коротка форма (53,9%) та можливість проходити удвох (32,0%).
- 48,6% так чи інакше зацікавлені пройти онлайн-курс про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як вирішувати конфлікти та як діяти у випадку токсичних стосунків (52,6% жінок та 43,7% чоловіків).
- Чим молодші респонденти, тим більша серед них частка зацікавлених в проходженні онлайн-курсу.
- Для 54,6% мобільний телефон є найбільш зручною платформою для проходження онлайн-курсу (у жінок – 62,7%, у чоловіків – 42,3%).

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

Уявлення про домашнє насильство

- Серед жінок високий рівень задоволеності шлюбом та подружніми стосунками зустрічається рідше, ніж серед чоловіків, адже жінки висувають більш високі вимоги до шлюбу та подружніх стосунків та схильні оцінювати їх більш критично, водночас чоловіки схильні демонструвати завищену оцінку своїх сімейних справ.
- Серед основних проблем подружнього життя респонденти, незалежно від статі та етапу шлюбу, найчастіше називали недостатні доходи та втрату романтичності у стосунках. Близько чверті зазначили, що жодних проблем у їхньому шлюбі немає.

Здорові стосунки

- Респонденти в цілому трактують здорові стосунки як рівноправні та партнерські, де ключовими елементами є довіра, розуміння одне одного та повага. Найчастіше як головна ознака називалися довіра, взаєморозуміння та повага, як додаткові — повага, любов, взаєморозуміння, турбота/підтримка.
- Для респондентів суттєвими характеристиками здорових подружніх стосунків є ті, які стосуються взаємодії, водночас те, що стосується власної особистості, її розвитку та збереження кордонів, отримує менше половини ствердних відповідей. Можливість спілкуватися з

друзями та можливість побути насамоті частіше обирається респондентами молодшої вікової групи.

- Здоровими можна назвати стосунки 9,1% респондентів, у половини опитаних (50,9%) стосунки можна вважати майже здоровими, а у 40% – нездоровими, відмінностей між чоловіками та жінками немає. Немає зв'язку з етапом шлюбу та іншими показниками, окрім матеріального становища. Вищий дохід пов'язаний з більшою поширеністю здорових подружніх стосунків, а низький – нездорових.
- Серед жінок набагато більше тих, хто не вважає подружні стосунки власних батьків прикладом здорових стосунків (53,1% проти 37,8% у чоловіків), тобто жінки більше схильні осмислювати тему стосунків та, відповідно, критичніше ставитися до досвіду минулих поколінь.
- Більшість опитаних під час глибинних інтерв'ю відзначила, що тему здорових подружніх стосунків батьки з ними в юності взагалі не обговорювали. Ті, хто згадували якісь вказівки, вказували на традиційний розподіл гендерних ролей – чоловік як голова сім'ї, жінка – займається побутом.

Домашнє насильство

- 54,9% респондентів кажуть, що їм відомо, що таке домашнє насильство. «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» – 35,2%. 9,9% – не знає. Ні стать, ні вік, ні етап шлюбу не пов'язаний зі знанням про насильство.
- Серед відповідей на відкрите запитання про те, що таке домашнє насильство, переважали ті, що стосуються психологічного насильства (61,7%). Фізичне насильство – 25,8% усіх згадувань. Економічне та сексуальне насильство ідентифікується значно гірше та займає лише 2,7% та 2,5% всіх відповідей.
- Три види насильства з чотирьох жінки ідентифікують значущо краще, фізичне насильство – обидві статі однаково.

- 24,4% жінок відомі випадки домашнього насильства в колі родичів, 22,1% – серед друзів. Серед чоловіків про це повідомляє 14,6% та 14,9% відповідно. 35,3% безвідносно до статі відзначають про такі випадки у ширшому колі – колеги, знайомі, сусіди. Третині респондентів такі випадки невідомі, з них 41% чоловіків та 29,3% жінок.
- Більшість учасників глибинних інтерв'ю (три чверті чоловіків та половина жінок) стикалися із ситуацією домашнього насильства у подружніх стосунках свого близького кола (родичі, друзі, знайомі, сусіди). В усіх описаних учасниками випадках відбувалося насильство з боку чоловіка стосовно жінки.

Токсичні стосунки

- Що таке токсичні стосунки, знає трохи більше половини респондентів. «Так, добре знаю» – 19,3%, «Так, щось чув/чула, проте точно не знаю» – 37,1%. Не знає 37,8%. Чоловіки набагато менше обізнані з поняттям токсичних подружніх стосунків, ніж жінки за даними як кількісного, так і якісного компоненту.
- Розраховано індекс толерантності до токсичності, який приймає три значення. «Повне несприйняття токсичності» характерно для 7,4% респондентів, у 72,6% є часткова толерантність до токсичності, а 20,0% можна назвати толерантними до токсичності. Толерантність до токсичності серед чоловіків вища, ніж серед жінок.
- Толерування токсичності частіше зустрічається серед респондентів із низьким доходом, рідше – в групах з високим доходом.
- Про часті прояви токсичної поведінки респонденти казали в середньому в 5% випадків, про те, що таке трапляється інколи – в середньому в 28,5% випадків. Реальна частота поширення токсичних дій/поведінки досить висока.

- Кожна п'ята жінка (21,7%) інколи відчувала небезпеку з боку чоловіка, кожній шостій (17,4%) чоловік іноді погрожував нанесенням тілесних ушкоджень, а кожній одинадцятій (9,1%) – забороняв навчатися чи працювати.
- Поширеність токсичних стосунків не пов'язана з віком та етапом шлюбного життя. Різниця між чоловіками та жінками наявна по окремих проявах – від певних токсичних дій/поведінки частіше страждають чоловіки, від якихось інших – жінки.
- Якісний компонент дослідження дозволяє зробити висновок про те, що токсичний тип стосунків є розповсюдженим ще й через те, що він не завжди добре розпізнається чоловіками та жінками. Нерозпізнання токсичності в стосунках частково відбувається через вкорінені установки щодо гендерної нерівності.
- Чоловіки набагато частіше висловлюють погодження з ідеями гендерної нерівності, ніж жінки. Середнє арифметичне значення частки тих, хто погоджується зі стереотипними твердженнями становить 20,3%, (чоловіки – 25,0%, жінки – 16,5%).
- Індекс толерантності до токсичності має сильний зв'язок із погодженням з гендерними стереотипами. Серед тих, хто толерує токсичні прояви у стосунках, погодження з ідеями гендерної нерівності набагато частіше. Побудова здорових, нетоксичних подружніх стосунків неможлива без руйнування гендерних стереотипів та погодження з ідеями гендерної нерівності.

Кривдники та постраждалі. Моделі поведінки

- Найчастіші аб'юзивні дії щодо яких респонденти зізнаються, що іноді вчиняють їх, це критика/сварка партнера(-ки) (54,6%), контроль грошових витрат (40,4%) та контроль спілкування партнера(-ки) (39,6%).
- Найпоширенішим типом поведінки постраждалих у ситуації токсичних

дій/поведінки є розмова з партнером; намагання переконати партнера(-ку) більше так не робити; стерпіти у надії, що все вирішиться саме.

- У випадку конфлікту респонденти вказували, що вони спокійно все обговорюють з партнером (51,2%). Серед опитаних 33,5% вирішують конфлікт за допомогою уникнення контакту, 27,9% дають волю емоціям, можуть кричати, плакати, 27,6% припиняють розмовляти, допоки хтось не вибачиться. Чоловіки частіше вказували, що вони спокійно все обговорюють, жінки частіше зізнаються, що дають волю емоціям.

Потреби в отриманні інформації

- 58,2% хотіли б дізнатися про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як розв'язувати проблеми токсичних стосунків (62,2% жінок та 53,2% чоловіків). Молодші респонденти частіше кажуть про зацікавленість у такій інформації.
- Серед форматів отримання інформації найчастіше обирали сайти з інтерактивними текстами (84,3%), відеоролики (73,7%) та друковані матеріали (70,3%).
- Основні вимоги до формату: зручність (79,2%), коротка форма (53,9%) та можливість проходити удвох (32,0%).
- 48,6% так чи інакше зацікавлені пройти онлайн-курс про те, як будувати та підтримувати здорові стосунки, як вирішувати конфлікти та як діяти у випадку токсичних стосунків (52,6% жінок та 43,7% чоловіків). Чим молодші респонденти, тим більша серед них частка зацікавлених в проходженні онлайн-курсу.
- Для 54,6% мобільний телефон є найбільш зручною платформою для проходження онлайн-курсу (у жінок – 62,7%, у чоловіків – 42,3%).

